Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 21 (9396) | Пятница, январь 25, 1974 чыл | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 кеп.

Ленин орденниг «Мосфильм» киностудияның коллективинге

Эргим эштер!

«Мосфильм» киностудияның хөй муң кижилиг коллективинге бежен чыл болган юбилейи болгаш Октябрь революциязы орден-биле шаңнатканын таварыштыр чүректиң ханызындан изиг байыр чедирдим.

Чартык чүс чыл дургузунда чурттуң эң улуг киностудиязы кино уран чүүлүнүң эвээш эвес шылгараңгай чогаалдарын тургускан. Ук кинолар бүгү улустуң сонуургалын чаалап алган. Олар бистиң ниитилелдиң угаан болдал амыдыралының чарылбас кезээ болу берген, ол ышкаш делегейниң бурунгаар депшилгелиг кино уран чүүлүнүң хөгжүлдезинге салдарны чедирген. Студияның эң дээре фильмнери совет улустуң алдарлыг эрткен оруун, оон дайынчы болгаш күш-ажылчы эрес маадырлыг чоруктарын көргүзүп турар бистиң күрүневистиң кино төөгүзүн тургузуп турар.

Сценаристер, режиссёрлар, артистер, операторлар, чурукчулар, үн операторлары, кино бүдүрүлгезиниң специалистери — олар шупту совет кижилерниң коммунистиг мөзү-шынарын болгаш эстетиктиг сонуургалдарын хевирлээринге боттарының уран чүүлү-биле идепкейлиг киржип турар болгаш ниитилел мурнунга оларның харыысалгазы оон-биле тодараттынар.

Экран уран чүүлүнге чоннуң негелдези улуг болгаш хөй талалыг. Идейлиг утказы ханы, уран-чечен деңнелиниң талазы-биле солун, ол ышкаш бистиң чурттап турарывыс эпоханы ханы билип алырынга дузалаар, сагыш-сеткилди хайныктырар, бистиң үениң кижилериниң дириг овур-хевирин шынныы-биле көргүзүп турар, коммунизм тургузукчуларынга оңза чугула буянныг мөзү-шынарны быжыглап турар янзы-бүрү жанрлыг, чаа кино чогаалдарын миллион-миллион көрүкчүлер силерден манап турар.

Бистиң кино уран чүүлүвүстүң хөгжүдериниң талазы-биле улуг чедиишкиннерлиг болурун, улустуң хүлээп көрүүшкүнүнге төлептиг фильмнерни тургузарын совет кино ажылдакчыларының мурнакчы отряды мосфильмчилерге күзедим.

Л. БРЕЖНЕВ.

Акы-дуңма улустарның найыралдыг өг-бүлезинде

Тыва АССР-ге Улустарның найыралы орденни тывысканы

Совет Тываның черинде улуг болгаш өөрүшкүлүг байырлал. Республиканың тугунда Ленин орденинге дүүн Улустарның найыралы орден немешкен. Совет улустарның акы-дуңма найыралын болгаш кады ажылдажылгазын быжыглаарынга Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының улуг ачы-хавыязы, экономика, социал-политика болгаш культура тургузуушкунунга улуг чедиишкиннери дээш база Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң 50 чыл оюнга алдар кылдыр Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республика ол бедик хавыяа-биле шаңнаткан.

Политиктиг чырыдылышкын бажыңынга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Тыва область Комитединиң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралы болган. Залда — СЭКП Тыва обкомунуң кежигүннери болгаш кежигүннеринге кандидаттар, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттары, үлетпүрнүң болгаш кодээ ажыл-агыйның мурнакчылары, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары, ажылчы чоннарның төлээлекчилери, Совет Армияның дайынчылары, аалчылар.

Байырлыг хуралды Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Б. Ш. Долчаңмаа ажыткан. Төрээн чурттуң бедик шаңналын Совет Тываның ажылчы чоннары Коммунистиг партияга, оон ленинчи Төп Комитединге болгаш Совет чазакка чүректиң ханызындан өөрүп четтирген сеткил-биле хүлээп ап турарын ол чугаалаан.

Совет Эвилелиниң гимнизи чаңгыланып үнген.

Ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның, Совет Армияның дайынчыларының болгаш күш-ажылчы интеллигенцияның төлээлекчилери Тыва АССР-ниң тугун, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң тураскаал тугун залга кирип келген.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневти баштадыр СЭКП-ниң ленинчи ТК-зының Политбюрозунуң составын байырлыг хуралдың хүндүлүг президиумунга чыылганнар кайгамчык улуг соруп кириишкин-биле соңгаан.

СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы эш **М. А. Лесечкога** сөс берген.

Эш М. А. ЛЕСЕЧКОНУҢ чугаазы

Эргим эштер!

Өңнүктер!

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республикага Улустарның найыралы орденни тыпсыры-биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң даалгазын күүседир улуг алдар меңээ таварышты.

Ооң-биле холбаштыр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң, РСФСР-ниң Дээди Совединиң болгаш Чазааның база СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Леонид Ильич Брежневтиң бодунуң өмүнээзинден силерге болгаш силерниң нүүрүңер-биле Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың бүгү ажылчы чонунга эң шынчы болгаш изиг байыр чедирерин меңээ чөпшээреп көрүңер.

Бистиң хөй националдыг улуг Төрээн чуртувустуң улустарының акы-дуңма найыралын болгаш кады ажылдажылгазын быжыглаарының херээнге республиканың киирип турар улуг салыышкыны дээш, экономиктиг, социал-политиктиг болгаш культура тургузуушкунунга республиканың чедип алган чедиишкиннери дээш база Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң бежен чыл оюнга алдар кылдыр Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республикага чазактың бо бедик шаңналын тывыскан. Бо шаңнал дээрге чүгле республиканың чедип алган чедиишкиннериниң бедик үнелели эвес, харын Совет Тываның ажылчы бүрүзүнүң ачы-хавыязын хүлээп көргени-дир. Коммунистер болгаш партия кежигүнү эвестер, мал болгаш чер ажылдакчылары, ажылчыннар, бүдүрүлгелерниң инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары, эртемниң, культураның, чырыдылышкынның ажылдакчылары — Тыва республиканың нийти чедиишкиннеринге шуптузу төлептиг салыышкынын кииргеннер.

Ам Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың тугунда ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чедип алган чедиишкиннери дээш база Тыва АССР-ниң 20 чыл оюу-биле холбаштыр республиканың 1964 чылда шаңнатканы Ленин ордени-биле кожалаштыр Улустарның найыралы орден чайыннап чоруур.

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканы чазактың ийиги шаңналы-биле — Улустарның найыралы орден-биле шаңнааны — чүгле Тываның ажылчы чонунга эвес, харын бистиң хөй националдыг улуг Төрээн чуртувустуң бүгү улустарынга улуг болгаш өөрүшкүлүг болуушкун-дур.

Бистиң чуртувуска коммунистиг ниитилелди тургузарының нийти херээнге бодунуң төлептиг салыышкынын киирип турар тыва улустуң кайгамчыктыг чедиишкиннеринге совет кижилер өөрүп, чоргаарланып турар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязынга чедир Тыва кыдыг-кызыгаар колония чер турган. Ооң ажыл-агыйы хөгжүлдезиниң деңнели аргажок куду турган болгай. Феодалдыг харылзаалар патриархалдыг-төрел бөлүк ёзузунуң артыышкыннары-биле тудуш холушкан турган. Тываның ажылчы чону чурт иштиниң болгаш даштыкының феодалдарының хайыра чок дарлалын чүктеп чораан. Чаңгыс школа-даа, чаңгыс эмчи-даа чок — революция мурнунда Тыва ындыг чораан, эвээш санныг тыва улустуң амыдыралы чүс-чүс чылдарның дургузунда ындыг чораан.

Тыва улуска ёзулуг хосталгалыг болгаш аас-кежиин Улуг Октябрь берген. Арат массалар Россияның ажылчын аңгызының болгаш большевиктерниң алдарлыг партиязының акы-дуңма дузаламчызы болгаш удуртулгазы-биле 1921 чылда улусчу революцияны үндүрген. Боду дайынга хоозураттырган болгаш аш-бергелеге таварышкан-даа болза, Совет Россия Тывага аажок улуг материалдыг база сагыш-сеткилдиң дузаламчызын көргүскен. 1930 чылда, Тываның улузу шуптузу үжүк-бижик билбес турда, аныяк Совет күрүне бээр улуг-улуг эртемденнерни чоруткан, оларның дузазы-биле тыва бижик тургустунган. Тыва дыл кырынга бир-ле дугаарында «Башкы Ленин» деп ном парлаттынган. Тывага инженерлер, геологтар, эмчилер, башкылар, режиссёрлар, хөгжүмчүлер чедип келгилээн. Ажыл-агыйның адырларын хөгжүдеринге эргежок чугула автомобильдерни, тракторларны, кодээ ажыл-агый машиналарын, калбак херегледиң бараанын, аъш-чемни, өөредилге номнарын хөйү-биле чорудуп берип турган.

«Национал кыдыг черлерниң чыдып калган чоруун ажып эртеринге, оларның дүрген хөгжүлдезинге ындыг дуза көргүзерин, аажок улуг күженииишкиннер, дорту-биле чугаалаарга, каража үндүреринге белен болурун Россияның пролетариадынга интернационалчы бедик хүлээлгези кылдыр Ленин чагаан» — деп, «Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң 50 чыл оюнуң дугайында» илеткелинге Л. И. Брежнев чугаалаан.

Тыва улустуң чаа экономиканы, культураны тургузарынга, чүс-чүс чылдарда чыдып калган чоруун аажок дүрген темпилер-биле чедиишкинниг ажып эртеринге улуг совет улустуң акы-дуңма дузаламчызы деткимче болган. Тываның Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң составынга кирериниң дугайын 1944 чылда тыва улус-ки тура-биле шиитпирлээниниң соңгаар ажыл-агый болгаш культура хөгжүлдезиниң темпилери улам дүргедээн. Оон бээр ындыг-ла хөй эвес үе эрткен, ынчалза-даа Тывага кайгамчык улуг чаартылгалар болган.

Ам Совет Тыва аграр-индустриалдыг, чечектелип турар республика апарган. Үлетпүр төптери өзүп үнгүлээн. Чаа-чаа хоорайлар, суурлар тургустунган, амгы үениң заводтары болгаш фабрикалары, транспорт болгаш харылзааның бүдүрүлгелери туттунган.

Хемчиктиң солагай талакы эриинде, Кызыл-Мажалык чоогунда, даглар дугайында тоолчургу чугаалар чоруп турган. Ынчаарга совет специалистер болгаш ажылчыннар дузалажып келгеш, ол дагларны казып, ажыдып, даг-дүгүнүң рудниигин, фабриканы болгаш хоорайны тудуп тургускан. Ам Тываның даг-дүгүн чүгле бистиң чуртувуста эвес, харын ооң ырак ындывда-даа кижилер билир. Даг-дүкчүлериниң хоорайы — Ак-Довуракта дөртен ажыг националдарның төлээлекчилери ажылдап турар, ол болза, СЭКП-ниң мерген угаанныг ленинчи национал политиказының чырыткылыг хүнүнүң адаанда чурттап турар совет улустарның каң дег быжыг найыралының чайынналчак чижээ болгаш бадыткаашкыны-дыр.

Совет эрге-чагырганың чылдарының дургузунда бүгү-ле совет улустарның акы-дуңма дузаламчызы-биле республикага даг-руданың, энергетиканың, тудугнуң, эъттиң, сүттүң, чиик үлетпүрнүң база улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының бүдүрүлгелери тургустунган.

«Тыва кобальт» комбинат, чылыг күжү-биле ажылдаар электри станциялары, автосептелге заводу, Чадаананың, Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезтери, аъш-чем болгаш чиик үлетпүрнүң бүдүрүлгелери тургустунган болгаш ажылдап турар. Бо беш чылда тудугнуң темпизи улам-на дүргедеп турар. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги ээлчээ, «Тудуг кезектери» комбинат, тудуг материалдарының үлетпүр бүдүрүлгези болгаш өске-даа черлер туттунуп турар. Тывага капитал салыышкыннарының өзүлдезиниң темпизи-биле РСФСР-ниң иштинде азы Чөөн Сибирьниң экономиктиг районнуундан дыка бедик болуп турарын демдеглевейн барып болбас. Ол дыка шыырак көргүзүг-дүр. Чүгле Совет эрге-чагырганың болгаш ажыл-агыйның социалистиг системазының үезинде ындыг чижектер болдунуп болур аргалыг. Совет Тываның индустриалдыг хөгжүлдезиниң тодаргай көргүзүү болза, үлетпүр бүдүрүлгезиниң өзүлдези болур. 1945—1973 чылдарның дургузунда үлетпүр продукциязының хемчээли барык-ла 49 катап өскен. Ооң ыңай база бир магалыг түңнел болза, Тываның ажыл-агыйының бүгү-ле адырларында чугула рольду ойнап турар ажылчын аңгының тыва отрядының үндезилеттинип тургустунганы болур. Амгы үеде Тывада ажылчыннарның нийти санында тывалар 47 хуузу, а ажыл кылып турар бүгү чоннуң нийти санында 58 хуузу ээлеп турар.

Үлетпүрнүң болгаш транспорттуң дыка хөй адырларының тыптып келгени болгаш дыка шапкын хөгжүлдези Тываның байлак бойдус курлавырларын долузу-биле ажыглаарының, үлетпүр база кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин чогумчалыы-биле таарыштыр тургузарының болгаш специализастаарының айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлээриниң, чоннуң мобилизастаашкынының бедидериниң база оон херегледдерин долузу-биле хандырарының болдунар аргазын берген.

Эрткен чылдарның дургузунда кодээ ажыл-агый үндезини-биле чаартынган. Ол кодээ ажыл-агый сайзырангай техника-биле дериттинген. Колхозтарда болгаш совхозтарда дуржулгалыг тускай эртемниг кадрлар ажылдап турар. Ол чорук кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң хемчээлин чыл келген тудумна калбартырының база ооң культуразын бедидериниң аргазын берип турар. Ол үениң дургузунда тарылга шөлү 60 муң гадан 372 муң га четкен, күрүнеге тараа садары 16,4 катап өскен дээрзин чугаалаарга-ла четчир.

Мал ажылында-даа дыка улуг чаартылгалар болгулаан. Ол-ла чылдарның дургузунда күрүнеге эът садары 7,8 катап, сүттү — 347 катап, дүктүү — 22,5 катап өскен. Кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүреринге база садарынга бедик көргүзүглери дээш республика Чөөн Сибирь зоназының талазы-биле РСФСР-ниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун чаңгыс удаа эвес чаалап ап келген.

Национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг культура калбаа-биле хөгжээн. Амгы үеде чырыдылышкын, культура болгаш эртем шапкыны-биле хөгжүп турар, а ол дээрге ындыг-ла үр эвесте бодунуң үжүк-бижии безин чок турган республикада болуп турар-дыр. Нийти билигниң 166 школазында 60 муң өөреникчилер өөренип турар, а 1945 чылда чүгле 10,6 муң өөреникчи турган.

Кызылда Күрүнениң башкы институдунда, беш ортумак тускай өөредилге черинде 5 муң студентилер өөренип турар. Дээди болгаш ортумак тускай эртемниг 13 муң ажыг специалистер улус ажыл-агыйында ажылдап турар.

Тыва литература болгаш уран чүүл хөгжүп турар. Салчак Токаның, Сергей Пюрбюнуң, Олег Сагаан-оолдуң, Степан Сарыг-оолдуң, Алдын-оол Даржааның эң дээре чогаалдарын Москваның ном үндүрер черлери парлап үндүрген болгаш бистиң чуртувустуң номчукчулары олар-биле таныжып ап. А Салчак Токаның «Араттың сөзү» деп тоожузунга Күрүне шаңналын тывысканы болгаш ол тоожу Совет Эвилелиниң улустарының хөй-хөй дылдарының болгаш даштыкы дылдарының кырынга парлаттынган. Даштан чүве сиилбип чонар дөрт тыва чурукчуларга 1972 чылда РСФСР-ниң Репин аттыг Күрүне шаңналын тывысканы республиканың культура амыдыралынга улуг болуушкун болган.

Ам Тывада дөрт чурттакчы бүрүзүнүң бирээзи-ле өөренип турар, чүс-чүс тыва студентилер чүгле Тываның бодунда эвес, харын-даа Москвада, Иркутскиде, Новосибирскиде, Красноярскиде болгаш бистиң чуртувустуң өске-даа хоорайларында өөренип, эртем-билигни чедип ап турар. Совет Тывада 10 муң чурттакчы бүрүзүнге-ле барык 200 студент онаажып турар. Ол болза Англия, Италия, Франция дээн ышкаш ындыг бедик сайзырангай өске-даа капиталистиг чурттарындан хөй болуп турар-дыр. Тыва кижилерниң саны 1944 чылда 81 муң кижи турганындан 1970 чылда 135,3 муң кижи чедир өскен.

(Уланчызы 2-ги арында).

УДУРТУЛГАЗЫ-БИЛЕ

Тыва АССР-ге Улустарның найыралы орденни тыпсып турары.

Л. И. Брежневтиң, Н. В. Подгорныйның болгаш А. А. Громыконуң Исмаил Фахми-биле беседазы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный болгаш СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко олар Египет Араб Республиканың албан ужурунда ССРЭ-де чоруп турар даштыкы херектер министри Исмаил Фахмини январь 23-те хүлээп алган.

Найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында 1971 чылдың май 27-деги керээге хүүштүр Совет Эвилелиниң болгаш Египет Араб Республиканың аразында найыралчы харылзааларның хөгжүлдезинге сеткил ханыышкыны беседа үезинде илергейлеттинген. Чоокку Чөөн чүкте амгы байдалдан болгаш ол девискээрге таарыштыр тайбың шиитпирлээшкинниң сорулгаларындан хамаарыштыр болдунган айтырыгларны чугаалажып көрүп турарының үезинде талалар бодунуң ажылын Женевада эгелээн тайбың конференциязының чугула ужур-дузалыын онзалап демдеглээн.

Социалистиг чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Төп Комитеттериниң секретарьларының Чөвүлел хуралы

Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның Төп Комитеттериниң секретарьларының чөвүлел хуралы январь 22-23 хүннеринде Москвага болган. Аңаа Болгарияның Коммунистиг партиязының, Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының, Кубаның Коммунистиг партиязының, Моолдуң Араттың революстуг партиязының, Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының, Румынияның Коммунистиг партиязының, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Чехословакияның Коммунистиг партиязының төлээлекчилери киришкен.

Чөвүлел хуралды СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суслов ажыткан.

Чөвүлел хуралга чүве чугаалаашпар болза: Болгарияның Коммунистиг партиязындан — БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары Б. Велчев; Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязындан — ВСАП ТК-ның секретары А. Пуллаи; Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязындан — ГСЧП ТК-ның секретары Х. Долюс; Кубаның Коммунистиг партиязындан — Кубаның КП ТК-зының Секретариадының кежигүнү И. Мальмиерка; Моолдуң Араттың революстуг партиязындан — МАРП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары С. Жалан-Ажав; Польшаның Каттышкан ажылчын партиязындан — ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары Э. Бабюх. Румынияның Коммунистиг партиязындан — РКП ТК-ның Күүсекомунуң болгаш Доктаал президиумунуң кежигүнү, секретары Г. Панэ; Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязындан — СЭКП ТК-ның секретары И. В. Капитонов; Чехословакияның Коммунистиг партиязындан — ЧКП ТК-ның секретары Ф. Ондрих.

Партия тургузуушкунунуң чугула айтырыгларының болгаш чөвүлел хуралга киришкен акы-дуңма партияларга ол айтырыгларны практиктиг шиитпирлээриниң талазы-биле дуржулга солчуушкуну ол чөвүлел хуралга болган.

Социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкунунуң сорулгаларының база хемчээлдериниң калбарыышкынындан хамаарыштыр марксисчи-ленинчи партияларның удуртукчу ролю база өзүп турар дээрзин төөгүлүг хөгжүлдениң бүгү чорудулгазы херечилеп турар деп, чөвүлел хуралдың киржикчилери демдеглээн. Ооң-биле чергелештир ажылчын аңгының болгаш бүгү ажылчы чоннарның политиктиг удуртукчузу болур бодунуң ролюн партияның күүседири партияның алыс бодунуң быжыг чоруу-биле, партияның иштики харылзааларының характери-биле, оон политиктиг болгаш организакчы ажылының дээштии-биле шиитпирлиг тодаргайлаттынар.

Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның аразынга ийи болгаш хөй талалыг харылзааларны, консультацияларны калбартырының база организастыг партийжи ажылды айтырыгларының талазы-биле дуржулганы солчурунуң, партия тургузуушкунунуң чугула айтырыгларын коллективтиг чугаалажырының болгаш ажылдап кылырының улуг ужур-дузалыын чөвүлел хуралга айыткан.

Чөвүлел хурал эш ёзузунуң ажыл-ишчи байдалынга эрткен.

БЕДИК ШАҢНАЛ

ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиуму 1973 чылдың январь 23-те Чарлыы-биле **«Мосфильм»** киностудияны совет кино уран чүүлүнүң хөгжүлдезинге улуг ачы-хавыязы дээш **Октябрь Революциязының** ордени-биле шаңнаан.

(СЭТА).

А. Т. САГАЛАКОВТУ ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ЧАРЛЫЫ

Республиканың партия, совет органнарынга үр чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 50 харлааны-биле холбаштыр СЭКП Кызыл хооркомунуң организастыг килдизиниң инструктору Алексей Трофимович **САГАЛАКОВТУ** Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай.
1974 чылдың январь 22.

Венок салган

СЭКП Тыва обкомунуң бюро кежигүннери, кандидаттары, республиканың партия обкомунуң кежигүннери болгаш кандидаттары ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң, Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутаттары болгаш республикага Улустарның найыралы орденин тыпсырынга тураскааткан СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң байырлыг хуралынга киржип келген аалчылар дүүн Кызылга В. И. Ленинниң тураскаалынга венок салганнар.

ДАГ-АЛТАЙ АВТОНОМНУГ ОБЛАСКА УЛУСТАРНЫҢ НАЙЫРАЛЫ ОРДЕННИ ТЫВЫСКАНЫ

ГОРНО-АЛТАЙСК. (СЭТА). Даг-Алтай автономнуг областың тугунда Ленин ордени-биле кожалаштыр Улустарның найыралы орден чайнай берген.

Январь 23-те хоорайның Культура ордузунга СЭКП обкомунуң болгаш ажылчы чоннар депутаттарының область Совединиң байырлыг хуралы болган.

Ооң киржикчилери СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневти баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюрозун хуралдың хүндүлүг президиумунге улуг кедүрлүүшкүн-биле соңгаан.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң өмүнээзинден СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП Алтай крайкомунуң бирги секретары, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **А. В. Георгиев** Даг-Алтайның бүгү ажылчы чонунга Төрээн чурттуң бедик шаңналын алганы-биле холбаштыр изиг байыр чедирген.

Социалистиг эвес тургузугнуң үезинде муң-муң чылдарда эртпимес хөгжүлдениң берге оруун Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле алтайжылар чартык чүс чыдан бичии-ле ажыг үе дургузунда эрткен деп, оратор чугаалаан. Олар экономиканың болгаш культураның хөгжүлдезинге, национал чаагай амыдыралды бедидеринге улуг чедиишкиннерни чедип алган. Областа үлетпүрнүң даг рудазы, арга-ыяш, чиик болгаш аъш-чем бүдүрүлгезиниң адырлары улуг хөгжүлдени алган, бирги чергениң техниказы-биле чепсегленген үлетпүр бүдүрүлгелер өзүп үнген. Кодээ ажыл-агый танытпас кылдыр чаартынган. Даг-Алтайның чону доозазы бижик билир апарган, а шаанда бодунуң үжүк-бижии чок чораан улус ам национал литературалыг болган.

Оон соонда эш А. В. Георгиев СЭКП-ниң XXIV съездиниң болгаш СЭКП ТК-ның декабрь (1973 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин ёзугаар Даг-Алтайның ажылчы чонунуң сорулгаларынга доктаап, амгы делегей байдалының анализин кылган.

Ол Даг-Алтай автономнуг областы Улустарның найыралы орден-биле шаңнаар дугайында Чарлыкты номчааш, чыылганнар диңмиттиг адыш часкап турда, областың тугунга бедик шаңналды кадап берген.

СЭКП Даг-Алтай обкомунуң бирги секретары Н. С. Лазебный болгаш сөс алган өске-даа ораторлар бо бедик шаңнал дээш, СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунге, Совет чазакка, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневке чүректиң ханызындан өөрүп-четтиргенин илереткеннер.

Байырлыг хуралдың киржикчилери СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунге болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге байырлыг чагааны улуг кедүрлүүшкүн-биле хүлээп алган.

ТЫВА АССР-ГЕ УЛУСТАРНЫҢ НАЙЫРАЛЫ ОРДЕННИ ТЫВЫСКАНЫ

(Эгези 1-ги арында).

Тываның ажылчы чоннарының амыдыралының материалдыг байдалы чыл келген тудум-на улам экижип турар. 1958 чыл-биле деңнээрге, чоннуң кижи санынга онаажтыр ажылчы чоннарның херек кырында боттуг орулгалары 2,8 катап өскен, колхозчуларның херек кырында боттуг орулгалары оон-даа хөй-биле өскен. Ажыл төлевириниң болгаш күш-ажыл талазы-биле өске-даа орулгаларның өзүлдези, ол ышкаш хереглелдиң ниитилел фондуларының өзүлдези ажылчы чоннарның чаагай амыдыралының хажык чок өзүлдезин хандырып турар.

Амыдырал улам-на магалыг болгаш чаагай болуп бар чыдар. Ол чорук ажылчы чоннарның хереглелдеринден дыка тода көстүп турар. Сантүңнелдерни анализтеп көөрге, Тываның ажылчы чоннарының орулгаларының кол кезээ (85 хуудан ажыы) бараалнар садып алырынга, хамыктың мурнунда телевизорлар, радиоприёмниктер, мотоциклдер, бажың херекселдери, шактар болгаш өске-даа ол ышкаш ындыг үр эдилээр бараалнар садып алырынга чарыгдаттынып турар.

Чуртталга тудуунга хамаарыштыр республикада хөйнү кылганы болгаш кылып турары силерге менден артык билдингир болгай. Совет эрге-чагырганың чылдарында чүс-чүс муң дөрбелчин метр чуртталга шөлү ажыглалда кирген. Ук сорулгага хөй миллион рубльди чарыгдаан. Маңаа хамаарыштыр улуг чаартылгалар силерниң найысылалыңар — Кызыл хоорайның чижээнден-не тодаргайдыр, чуртталга болгаш коммунал тудуглары Кызылды чаагайжыдып, чараш, амгы үениң хоорайы болдурупкан. Совет тургузуг тыва улустуң социал-экономиктиг депшилгезинге кайы хире таарымчалыг байдалдарны тургусканын, Совет эрге-чагырганың чылдарында кайы хире улуг чедиишкиннер чедип алдынганын ол бүгү бүзүрелдии-биле херечилеп турар-дыр.

Совет Тываның чедиишкиннери — областың партия организациязының удуртулгазы-биле республиканың ажылчы чоннарының эрес-шудургу ажыл-ижиниң, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң, ажылчын ангының, колхозчу тараачыннарның болгаш улусчу интеллигенцияның күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейиниң түңнели-дир. Ол чүл дээрге Совет Эвилелиниң бүгү улустарының, хамыктың мурнунда орус улустуң бүгү талалыг болгаш ак сеткилдиг дузаламчызының түңнели болур-дур. Совет Тыва чуртка тарааны, эътти, дүктү, өлүктү, даг-дүгүн, кобальтыны, мөңгүн суун, алдынны берип турар. Оон-биле чергелештир акы-дуңмалышкы республикалар чугула бараалнарны Тываже калбаа-биле чорудуп берип турар. Бистиң күжүвүс болгаш тиилеттирбес чоруувус шак мындыг акы-дуңмалышкы эвилелде.

Эргим эштер!

Партияга, совет улуска СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыын чоокта чаа парлаан, совет улустуң маадырлыг ажыл-херектериниң чыл бижидилгезинге 1973 чыл шалыпчы ажыл-иштиң чылы бооп киргенин ында чугаалаан. Ук чыл коммунистиг тургузуушкуннуң бүгү-ле участоктарынга улуг болгаш үре-түңнелдиг иштиң чылы болган болгаш совет улус боттарының чедиишкиннеринге чоргаарланыр эргелиг. 1973 чылда үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң планы дыка ажыр күүсеттинген. Пландан ажыр 7 млрд. ажыг рубльдиң продукциязын бүдүрген. Хөй чаа үлетпүр бүдүрүлгелери ажыглалга кирген. Бистиң чуртувустуң төөгүзүнде тараа культураларының көстүп көрбээн эң хөй дүжүдүн алган болгаш тарааның ниити чыылдазын 220 млн. тонна чедирген көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң чедиишкиннери онзагай. Үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң өзүлдезинге үндезилээш, совет кижилерниң чаагай чоруун улам ыңай бедидериниң талазы-биле чамдык хемчеглерни боттандырган.

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары 1973 чылда экономиканың болгаш культураның хөгжүлдезиниң талазы-биле чаа кайгамчык чедиишкиннерлиг болганын демдеглээри меңээ аажок өөрүнчүг-дүр. Үлетпүр продукциязын сайгарарының хемчээлиниң талазы-биле чыл планы 104,2 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 7,5 хуу өскен. Пландан ажыр 2 млн. ажыг рубльдиң продукциязын бүдүрген.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың, Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезиниң, № 2 АТБ-ниң, алгы заводунуң, Бии-Хемде Тураның амыдырал хандырылга комбинадының коллективтери болгаш өске-даа бүдүрүлгелер болгаш организациялар эң-не чедиишкинниг ажылдааннар.

Республиканың көдээ ажыл-агый ажылдакчылары эрткен чылын база эки ажылдааннар. Республиканың тараажылары агаар-бойдус талазы-биле берге 1973 чылда безин күрүнеге план ёзугаар 60 муң тонна тарааны садар турган, барык 67 муң тоннаны саткан, келир чылдың дүжүдүнге үрезинни бүрүн уруп белеткээн, ниитиниң малынга чем-суурну белеткеп алган. Дүжүт ажаалдазын чедиишкинниг чорудар болгаш күрүнеге пландан ажыр тараа садарының талазы-биле 1973 чылдың Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга киришкеш, Каа-Хем район болгаш ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Кызыл тараачын», «Саян», «Бүрен», «Тиилелге», «Көк-Тей», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтар болгаш «Октябрь 30 чылы» колхоз тиилекчилер бооп, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл туктарын чаалап алган. Тараа болгаш чер ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир талазы-биле чедип алган чедиишкиннери дээш 1973 чылда Бии-Хем район СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Тыва республиканың механизаторларының болгаш тараажыларының ак сеткилдиг ижин Совет чазак бедик-биле үнелээн: колхозтарның болгаш совхозтарның 100 мурнакчылары Совет Эвилелиниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнатканнар.

Силерниң малчыннарыңарның ижи база макталга төлептиг. Эът садарының чыл планы 101,6 хуу, сүттүү 109,1 хуу күүсеттинген, дүк садарының кол онаалдазы күүсеттинген, малдың бажы бүгү чүзүн аайы-биле өзүп турар.

1972 чылдың дөрткү кварталында болгаш 1973 чылдың бирги чартыында мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдеткени дээш, Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының түңнели-биле Чөөн-Хемчик район СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Кызыл тугу-биле шаңнаткан, мал ажылының 229 мурнакчылары Совет Эвилелиниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнатканнар.

Силерниң республикаңарның көдээ ажыл-агыйының чаа көдүрлүүшкүнү колхоз-совхоз бүдүрүлгезин хөгжүдерин дүргедедиринге болгаш агаар-бойдустуң байдалындан ооң хамааржыр чоруун ажып эртеринге акшаландырыышкынны өстүрүп турары, материал-техниктиг баазаны быжыглап турары чергелиг партияның сагыш салышкынының ачызында чедип алдынган. Чүгле 1973 чылда безин Тыва 431 тракторну, 222 чүък автомашиназын, 102 комбайнны болгаш барык 7 муң тонна минералдыг чемишчидилгени алган. Мал болгаш чер ажылының продуктуларын бүдүрер база садар талазы-биле чедип алган чедиишкиннер Совет Тывага Россия Федерациязының автономнуг республикаларының аразында хүндүлүг черни ээлээр арганы берген.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары Ооржак Лопсаңчап, маадыр-ие Кандан Үрүле, Моңгуш Чола, Уинн-оол Бавун-оол, чолаачы Юрий Зюзин, механизатор Василий Янчат, ол ышкаш тудугжулар Оюн Калзаң, Екатерина Краснобаева, ажылчыннар Михаил Шиповаленко, Нина Оюн, саанчы Зинаида Реодько, хаван ажаакчызы Клавдия Байыр-оол, сураглыг механизаторлар Даваа Тойбан, Кузьма Дресвянников болгаш оон-даа өске бүдүрүлгениң шалыпчыларынга, социалистиг чарыштың хөй санныг мурнакчыларынга Тыва дүрүм ёзугаар чоргаарланып болур.

Мен мурнакчыларның аразында чүгле тываларны эвес, оон-даа өске хөй националдарның төлээлекчилерин база ададым, ол дээрге чаа социалистиг Тываны тывалар-биле кады бүгү Совет чурт тургусчуп турар дээнин база катап бадыткап турар. Тыва бүгү совет улустарның акы-дуңма дузаламчызынга болгаш деткимчезинге даянып турар. Эчис сорулганың чаңгыс аай болурун угаап билири, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын эп-найыралдыг күжениишкини-биле тургузарының эргежок чугулазы, демниг күш-ажыл янзы-бүрү националдыг кижилерни кажангызындан-даа артык төрелдештирип, чоокшулаштырган. «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттарда болгаш өске-даа улуг бүдүрүлге коллективтеринде, силерниң республикаңарның улуг тудугларында ол дыка көскү болуп, тывалар болгаш орустар, украиннер болгаш татарлар, буряттар болгаш хакастар алышкылар дег найыралдыг чаңгыс өг-бүледе хол-холдуундан туттунчупкан ажылдап турар. Ол чорук ажылчы чоннарны чаа-чаа маадырлыг чорукче болгаш эрес-маадырлыг күш-ажылче сорук кирип турар.

Эргим эштер!

Орден тыпсыры дээрге чүгле эрткен оруктуң түңнелдерин үндүрер болгаш чедиишкиннерниң хемчээлин көөр байырланчыг хүн болурундан аңгыда, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин чедиишкинниг боттандырарынче ажылчы чоннарның бүгү күжениишкинин мобилизастаарының фактору болур. «Совет Эвилели коммунизмге уткуштур чоруп орар — деп, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чылының дугайында илеткелинге Л. И. Брежнев чугаалаан— Бис билир бис: аңаа чедер орук белен эвес болур. Бистиң чуртувустуң улустарының тус бүрүзүнүң болгаш шуптузунуң чүткүлдүг күжениишкини болгаш энергиязы негеттинер апаар. Бис билир бис: улуг болгаш соруктуг күш-ажыл, организастыг чорук, политиктиг бедик медерел негеттинер апаар».

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң сөөлүнде эрткен каш чыл дургузунда партия биле чазак экономиканы улам ыңай көдүрериниң, ажыл-агыйны эргелеп-башкарарының болгаш планнаарының аргаларын болбаазырангайжыдарының, ажылчы чоннарның чогаадыкчы инициативазын хөгжүдериниң, ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыг чоруун бедидериниң талазы-биле элээн улуг хемчеглерни боттандырганын билир болгай силер. Ол чорук бистиң чурттуң экономиказының хөгжүлдезинге дыка таарымчалыг болган. А амгы үеде бистиң чуртувустуң мурнунда чаа сорулгалар салдынган. Ол сорулгалар, бир эвес кысказы-биле чугаалаар болза, эвээш чарыгдалды үндүрүп турган, эки шынарлыг хөй продукцияны бээр азы бүдүрүлгениң ажыктыын бедидерин чедип алыр, 1974 чылдың планын чедиишкинниг күүседири болгаш ажыр күүседири дээрге чүгле бо беш чылдың күүсеттинеринге эвес, Совет Эвилелиниң экономиказының моон соңгааргы хөгжүлдезинге тодарадыкчы ужур-дузалыг дээнинге дүгжүп турар.

1974 чылдың улус ажыл-агый планы дыка улуг, ынчангаш ооң күүселдези бистиң партия, совет болгаш ажыл-агый органнарывыстан шыңгыы, чүткүлдүг ажылдаарын негеп турар. Мен борта чогуур санчурагайларны адавас мен, чүге дизе, ол силерге эки билдингир болгаш 1974 чылда улус ажыл-агый планы болгаш Күрүне бюджединиң чаңгыс үн-биле бадылаан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң декабрь сессиязынга ол дугайында хөй чугаалашкан болгай.

Ол угланыышкынга совет улустуң мурнунда туруп турар принципиалдыг айтырыглар болгаш сорулгалар СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Леонид Ильич Брежневтиң чугаазында база партияга, совет улуска СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыында бүгү талалыг болгаш долу чырыттынган. Эш Брежневтиң чугаазында айыттынган түңнелдерни Пленум чаңгыс үн-биле деткип, чүүлдүгзүнген болгай, практиктиг ажылывыска ону удуртулга болдурар ужурлуг бис.

Совет улустуң, социалистиг төрээн күрүневисти быжыглаарының дугайында ханы сагыш салышкын сиңниккен, Төп Комитеттиң Кыйгырыында чалбыыштыг сөстерни совет улус улуг көдүрлүүшкүн болгаш билиишкин-биле уткаан.

«Бир эвес бис даарта бөгүнгүзүнден артык ажылдаар болзувусса, бистиң планнарывыс чүгле күүсеттинер эвес, харын ажыр күүсеттинер. Чылдың баштайгы хүннеринден эгелээш, тода болгаш демниг ажылдаары, ээлчегниң, айның база кварталдың планныг онаалдаларын күүседир болгаш ажыр күүседири коллектив бүрүзүнге, ажылдакчы бүрүзүнге хоойлу болур ужурлуг» — деп партияга, совет улуска СЭКП ТК-ның Кыйгырыында чугаалап турар.

Үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның парлалгага үнген доктаалдары 1974 чылдың планнарын күүседирин хандырарының талазы-биле партия, совет, ажыл-агый, профэвилел болгаш комсомол организацияларының канчаар ажылдаарының боттуг программазын тодарадып турар. Бистиң чуртувустуң ажылчы чоннары бүгү-улусчу социалистиг чарышты калбартып, чүгле 1974 чылдың планнарын күүседирин болгаш ажыр күүседирин эвес, харын Совет Эвилелиниң экономиказының чаа көдүрлүүшкүнүн хандырар дээрзинге кандыг-даа чигзиниг турбас.

СЭКП ТК-ның Кыйгырыын Тыва республиканың ажылчы чоннары изиг-биле деткээнин демдеглээри меңээ өөрүнчүг-дүр. 1974 чыл бүгү-ле адырларга чедиишкинниг болзун дээш областың партия организациязының удуртулгазы-биле ам безин хөй чүүлдер кылдынган-дыр. Үлетпүр, тудуг болгаш транспорт организацияларының хөй коллективтери күш-ажылчы 1974 чылга белеткелди чогуур өйүнде эгелээш, бо чылдың январьда эки темпилиг ажылдап турар. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективи 1974 чылда уткуштур планны баштай ап, патриотчу эгелээшкинни кылганын демдеглээри өөрүнчүг-дүр. Ол ышкаш дагжылар болгаш даг-дүгү арыглакчылары, транспортчулар болгаш энергетиктер база патриотчу эгелээшкинни үндүрүп, даг-дүгүн бүдүрерин 11,1 хуу көвүдедирин, эрткен чылга деңнээрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 9,1 хуу бедидерин шиитпирлээннер.

Үлетпүр талазы-биле беш чылда салдынган сорулгаларны боттандырар дээш партия, совет, профэвилел, комсомол болгаш ажыл-агый органнары хөй болгаш күжениишкинниг ажылдаар апаар. Бүгү иштики курлавырларны чөп ажыглап турган, массаның күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүнге даянмышаан, ол сорулгаларны силерниң чедип алырыңар дадагалзал чок.

Көдээ ажыл-агыйда бир кол сорулга—мал ажылының үндезин адыры — хой ажылын бүгү талалыг хөгжүдери болуп турар-дыр. Сезоннуг делгем одарларның, дуржулгалыг хойжу кадрларның бар болуп турары республикага хойнуң баш санын 2—2,5 катап көвүдедиринге таарымчалыг байдалды тургузуп турар.

Амгы үеде мал ажылында харысалгалыг үе — мал кыштаглаашкыны үргүлчүлеп турар. Силерниң ону кайы хире организастыг эрттирериңерден 1974 чылдың улус ажыл-агый планнарын, а ол ышкаш республикага хой ажылын хөгжүдериниң программазын чедиишкинниг күүседири элээн хамааржыр апаар.

Ажыл-херектиң чедиишкинниг болурун кижилер шиитпирлээр дээрзин партия өөредип турар. Ынчангаш кадрлар дугайында, оларның белеткелиниң, бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга, өөрениринге, амыдыралынга болгаш дыштанылгазынга бүгү эргежок чугула байдалды тургузары партия, совет болгаш ажыл-агый удуртукчуларының кичээнгейиниң төвүнге доктаамал турар ужурлуг.

Эргим эштер!

Бистиң чуртувустуң чедип алган кайгамчыктыг чедиишкиннери — ажыл-агыйның социалистиг системазының маргыш чок артык күштүүнүң көскү херечизи. Капиталистиг делегей кедергей кадыг-дошкун кризистиг силгиишкиннерге таваржып турар үеде, социалистиг делегей улам хөгжүп, сайзырап турар.

Амгы үеде бүгү капиталистиг чурттарда ышкаш аар-берге болгаш өөрүшкүлүг эвес байдал бисте чок болгаш турбас-даа. Өртек-үнениң соксаал чок өзүлдези, ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны массалыы-биле ажылдан үндүрер чорук, соок чуртталга бажыңнары болгаш караңгы-дүмбей хоорайлар, транспорттуң бүгү хевирлериниң ажылында үзүктелиишкиннер бо бүгү чүүлдер — эгелей берген энергетика кризизиниң уржуу-дур.

Совет кижилер, социалистиг чурттарның ажылчы чоннары-биле бир дөмей, ындыг байдалга таварышпайн турар. Оларның амыдыралы хүн келген тудум бай болгаш чаагай апар чыдар. Олар боттарының келир үезинге бүзүрелдиглер. Оларның келир үези кезээде чырыткылыг болгаш өөрүшкүлүг болур. Чүге дизе, кижи дугайында, ооң амыдырал-чуртталгазының дугайында сагыш салышкын — социалистиг күрүнелерниң коммунистиг болгаш ажылчын партияларының ажыл-чорудулгазында кол чүүл болуп турар.

Социализмниң делегей аренazынга туружу чыл келген тудум өзүп быжыгып орар. Делегейниң социалистиг системазы төөгүлүг депшилгениң күчүлүг шимчедикчизи болгаш бистиң бөмбүрзээвиске тайбыңның идегелдиг чөлеңгижи апарган. Чогум-на ынчангаш делегейниң социалистиг системазын улам ыңай сырый каттыштырары болгаш хөгжүдери бистиң партиявыстың кичээнгейиниң төвүнге туруп келген болгаш туруп-даа турар. Партияның XXIV съездизиниң соонда эрткен чылдарда бо угланыышкынга СЭКП Төп Комитеди болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Леонид Ильич Брежневтиң хөйнү кылганын билир болгай силер. СЭКП ТК-ның апрель (1973 чыл) Пленуму, Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүнү чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының удуртукчуларының Крым чөвүлел хуралы, СЭКП ТК-ның инициативазын ёзугаар ап чорутккан өске-даа хемчеглер ол чугула айтырыгларга тураскааттынган.

Бистиң партияның тайбыңны быжыглаар болгаш делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырар дээш СЭКП-ниң XXIV съездизиниң ажылдап кылганы Тайбыңның программазын боттандырар дээш чорудуп турар ол канчаар-даа аажок улуг болгаш идепкейлиг даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазынга совет кижилер чоргаарланыр эргелиглер. Бистиң партиявыстың болгаш Совет күрүневистиң тайбыңга ынакшылдыг ленинчи политиказын делегейниң улустары калбаа-биле деткип турар.

Американың Каттышкан Штаттарынче, Германияның Федеративтиг Республиказынче, Францияже, Индияже болгаш чамдык социалистиг чурттарже Леонид Ильич Брежневтиң эрткен чылда кылган аян-чоруктары делегейде дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынга канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг болган. Ук аян-чоруктарның үезинде кылган чугаалажыышкыннар болгаш ат салган дугуржулгалар бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарынга чугула рольду ойнаан болгаш моон соңгаар-даа ойнаар дээрзи чигзиниг чок.

Вьетнамга дайынны соксатканы, Чоокку Чөөн чүкте араб чурттарга удур Израильдиң агрессчи дайын чорудулгаларын соксатканы, бүгү делегейге тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказының быжыгыышкыны — ол бүгү базымнар дээрге Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттарының идепкейлиг киржилгези-биле чедип алдынган чүүлдер-дир. Реаксыылыг империалистиг бөлүктерниң болгаш пролетаржы интернационализмниң херээнге өскерилген пекин удуртукчуларының удурланыышкыны турзажок, дүшкүүрлүг чоруктан болгаш «соок дайындан» чавырлыышкынче база янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң аразында тайбың кады ажылдажылгаже эргилде бүгү делегейде бооп турар деп дорту-биле чугаалап болур, ол болза, чугаажок, бистиң партияның, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң ачы-хавыязы-дыр.

Чавырлыышкынның ол чорудулгазын улам быжыглаар болгаш хөгжүдер дээш партия бо чаа чылда-даа эргежок чугула бүгү чүүлдерни кылыр апаар.

«Коммунистиг идеалдарга сорук кирген бистер тайбыңның болгаш улустар аразында найыралдың буянныг чаагай херээн амгы үениң эң чугула, эң амыдыралчы негелдези деп санап, моон соңгаар-даа ханы бүзүрел-биле камгалаар бис»— деп, Леонид Ильич Брежнев совет улуска чаа чылда чедирген байырынга чугаалаан болгай.

Эргим эштер!

Силерниң республикага кээр аргалыг болганым дээш бистиң партияның Төп Комитединге өөрүп четтирип тур мен. Силерниң меңээ көргүскен хүндүткелиңер дээш силерге база чүректиң ханызындан өөрүп четтирдим, эргим эштер. Силерниң чамдык бүдүрүлгелериңерге барып, оларның чедип алган чедиишкиннерин көрүп, келир үеде планнары-биле таныжар аргалыг болганым дээш, адак соонда, бо залга силерниң-биле — республиканың эң эки кижилери-биле ужуражыр аргалыг болганым дээш СЭКП-ниң Тыва обкомунга, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге болгаш силерниң республиканың удуртукчуларынга база өөрүп четтирдим.

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республикага Улустарның найыралы орденни барып тыпсып бээр дугайында партия Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш Совет чазактың меңээ берген бедик болгаш хүндүлүг даалгазын ханы сеткил ханыышкын-биле күүседирин чөпшээреп көрүңер дээш, М. А. Лесечко Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканы Улустарның найыралы орден-биле шаңнаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын номчаан.

Залга адыш часкаашкыннары динмиттиг үргүлчүлеп турда, эш Лесечко Республиканың тугунда Ленин орденинге кожалаштыр Улустарның найыралы орденни кадап берген.

Хөгжүм болгаш адыш часкаашкыннары үзүктел чок динмиттелген. «Коммунистиг партияга алдар!», «Найырал делгерезин!», «Совет Тыва чечектелзин!» деп кыйгылар залга чаңгыланып турган. Ооң соонда эш Лесечко чугаазын үргүлчүлээн.

Эргим эштер!

Бистиң партияның Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, РСФСР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң мурнундан силерге болгаш силерниң нүүрүңерде Советтиг Тываның бүгү ажылчы чоннарынга бедик шаңнал-биле, Совет күрүнени болгаш улустарның улуг найыралын быжыглаарынга оларның киирген бедик салыышкыны-биле чергелештир чүректиң ханызындан байыр чедирерин база чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннерни сеткилдиң ханызындан күзеп каарын чөпшээреп көрүңер. Тываның ажылчы чоннары бо шаңналга харыы кылдыр төрээн Коммунистиг партиязын долгандыр улам сырый каттыжар болгаш коммунизм тургузуушкунунуң херээнге, бистиң ынак Советтиг Төрээн чуртувустуң күчү-күжүн быжыглаарынга чаа төлептиг салыышкынын боттарының эрес-шудургу ажыл-ижи-биле киирер дээрзин Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди болгаш Совет чазак быжыг бүзүрелин илередип турар.

* * *

СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш Г. Ч. Ширшин харыы сөс ап, чүве чугаалаан.

Эш Г. Ч. ШИРШИННИҢ чугаазы

Эргим эштер болгаш өңнүктер!

Бистер, каттышкан байырлыг хуралдың киржикчилери, партияның область комитединиң кежигүннери болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттары, магаданчыг болгаш өөрүнчүг байырлалда чыылдывыс. СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы эш Михаил Авксентьевич Лесечко бистиң республикага Улустарның найыралы орденни ам чаа тыпсып берди. Ам Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың тугунда Ленин ордени-биле кожалаштыр Төрээн чурттуң база бир бедик шаңналы — Улустарның найыралы орден чайнап берди.

Партияның область комитединиң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң өмүнээзинден, Совет Тываның коммунистериниң болгаш бүгү ажылчы чоннарының өмүнээзинден СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, Совет чазакка болгаш партия ТК-ның Чиңгине секретары эш Леонид Ильич Брежневке бо бедик шаңнал дээш бистиң бедик хүлээп көрүүшкүнүвүстү болгаш чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенивисти илередирин чөпшээреп көрүңер.

Эш Михаил Авксентьевич Лесечконуң бисче дамчытканы эш Л. И. Брежневтиң изиг байыр чедирген, чаагай күзээшкиннерлиг сөстери бистиң шуптувустуң сеткиливисти өөртүп, улуу-биле хайныктырды. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының байыры дээрге тыва улус дугайында, совет улустарның акы-дуңма өг-бүлезинде ооң аас-кежиктиг, өөрүшкүлүг амыдыралының дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң ленинчи улуг кичээнгейиниң база сагыш салыышкынының чаа херечизи-дир. Ол дээш Леонид Ильич Брежневке чүректиң ханызындан өөрүп четтирбишаан, бистиң ынак Төрээн чуртувустуң чаагай чоруу болгаш чечектелишкини дээш улам эки ажылдаарывысты СЭКП Төп Комитединге, Совет чазакка бүзүредип тур бис.

Бо кайгамчыктыг хүнде бистиң бүгү бодалдарывыс болгаш сагыш-сеткиливис Коммунистиг партияның база хөй националдыг Совет күрүнениң тургузукчузу Владимир Ильич Ленинче угланган. Ленинниң партиязы совет кижилерни совет патриотизмниң болгаш пролетаржы интернационализмниң ёзузунга кижизидип, улуг күштү — бистиң чурттуң улустарының бузулбас найыралын каңнап, быжыктырган.

Шаанда дарлаткан болгаш чыдып калган чораан өске бүгү улустарның ышкаш, тыва улустуң Октябрь сөөлүндеги бүгү төөгүзү улуг Ленинниң өөредиинниң улуг амыдыралчы шынының чайыннанчаа-биле бадыткаан. Ленинчи теорияга, программага болгаш политикага үндезилээш, СЭКП национал айтырыгның эң баштай-ла чедиишкинниг шиитпирлеп, бүгү совет улустарның экономика, социал-политика болгаш культура талазы-биле хөгжүлдезиниң дүрген көдүрлүүшкүнүн хандырган. Ленинчи мерген угаанныг национал политика хосталганың болгаш аас-кежиктиң чырык хүнү болуп, тыва улустуң чогаадыкчы күштерин ажыдып, катап бодараткан.

Совет улустарның акы-дуңма өг-бүлезинде бистиң республиканың ажылчы чонунуң чырык, аас-кежиктиг амыдыралының болгаш өөрүшкүлүг перспективаларының дугайын чугаалап тура, кижи төрелгетенниң төөгүзүнде улуг болуушкун болур Октябрьның социалистиг революциязын болганчок-ла бодап кээр бис. Оон салдары-биле Тывага Улусчу революция тиилеп, тыва араттарның төөгүзүнде бир-ле дугаарында национал, тускай хамаарышпас күрүне—Тыва Арат Республика тургустунган. Улуг орус улустуң, Советтер чуртунуң өске-даа улустарының ёзулуг интернационалчы, акы-дуңма дузаламчызы арат массаларның чаа амыдырал дээш демиселиңге шиитпирлиг кол чүүл болган. Олар социализмниң бирги чуртунга, улуг Лениниң Төрээн чуртунга ынакшылдың болгаш четтиргениниң сеткилин чүрээниң ханызындан, бүгү сагыш-бодалындан илередип, бодунуң салым-хуузун ССРЭ-ниң улустары-биле кезээ мөңгеде холбаарынче чүткүп чорааннар.

Тыва улустуң совет улуска шынчызы болгаш оларның найыралы Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында тода бадыткаттынган. Тыва улус боттарын ынчан-на совет улустарның улуг өг-бүлезиниң кежигүннери кылдыр санавышаан, дайынның баштайгы хүннеринден эгелээш, Улуг Октябрьның Төрээн чуртун камгалажырынга киржи берген. Тываның хөй-хөй оолдар, кыстары совет улустуң фашизмге удур маадырлыг демиселинге шуут боттары барып киришкен.

Дайынның аар-берге чылдарында хөй националдыг Совет Эвилелиниң составынга Тываның каттыжары дээш арат массаларның аразынга патриоттуг шимчээшкинниң чаа күш-биле калбарганы болгаш 1944 чылда ол күзел-чүткүлдүң боттанганы билдингир болгай. Ол дээрге тываларның төөгүзүнге чаа үе-чаданың, оларның амыдыралынга улуг болуушкунуң эгези болган болгаш тыва улустуң мурнунга материал база культура талазы-биле чечектелиишкиниң кайгамчык улуг перспективаларын ажыттынган. Шаанда колония чораан Тыва ам дүрген хөгжүп турар үлетпүрлүг, механизастаттынган улуг көдээ ажыл-агыйлыг, чечектелген культуралыг автономнуг республика апарган. Ол дугайын маңаа Михаил Авксентьевич аажок чылыы-биле чугаалады.

Республиканың экономиказында болгаш культуразында бүгү талалыг чечектелиишкинни чедип алганы — ол дээрге, тыва улустуң дугайында СЭКП Төп Комитединиң, ооң Политбюрозунуң болгаш Совет чазактың талазындан хүн бүрүдеги кичээнгейиниң болгаш ада сагыш салышкынының херечизи, социалистиг интернационализмниң, бистиң хөй националдыг күрүневистиң улустарының бот-боттарынга акы-дуңма дузалажылгазының база бузулбас найыралының бүзүрелдиг көргүзүүнүң бирээзи. Бөгүн бистер социалистиг чаа Тываны бистиң бүгү чуртувус тургусчуп турар деп улуг чоргаарал-биле демдеглеп болур бис, бистиң делгем Төрээн чуртувустуң 50 ажыг националдарының төлээлекчилери бисте чурттап, ажылдап турар.

Эштер! Тоску беш чылдың эрткен үш чылы биске бүгү талаларга көскү чедиишкиннерлиг демдеглеттинген. Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң ниити хемчээли 1970 чылга деңнээрге, 1973 чылда 35,7 хуу көвүдээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бо чылдарда 24,3 хуу өскен. Пландан ажыр 12 млн. рубльдиң продукциязын бүдүрген. Бистиң көдээ ажыл-агыйывыстың ажыл-ишчилери чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алган. Сески беш чылдың сөөлгү үш чылынга бодаарга, колхозтарга болгаш совхозтарга чылда ортумаа-биле ниити продукция бүдүрери 10,2 хуу өскен. Ниитиниң малының баш саны элээн көвүдээн. Транспорт, тудуг, улус өөредилгези, кадык камгалал, культура, коммунал-амыдырал болгаш садыг хандырылгазы дүрген темпилиг хөгжүп орар.

Республиканың ажылчы чоннарының алдарлыг ажыл-херектериниң дугайын Төрээн чурттуң бедик шаңналдары херечилеп турар. Чүгле 1973 чылда безин көдээ ажыл-агыйның 300 ажыг ажылдакчылары Совет Эвилелиниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнатканнар. Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга бүдүрүлгечи бедик көргүзүглери дээш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Кызыл туктары-биле чамдык районнар, колхозтар болгаш совхозтар шаңнаткан. Улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге чедиишкиннери дээш үлетпүрнүң, тудугнуң, транспорттуң болгаш бистиң республиканың өске-даа бүдүрүлге адырларының 155 мурнакчыларын чазактың шаңналдарынга бо чылын киирген. Ол дээрге оларның маадырлыг күш-ажылын бедик-биле үнелээни ол болур.

Улустарның найыралы орденни хүлээп ап тура, бо бедик шаңналды бүзүредири — ол дээрге хамыктың мурнунда СЭКП-ниң XXIV съездизиниң, СЭКП ТК-ның декабрь (1973 ч.) Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлерин болгаш ол Пленумга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айыткан сорулгаларны амыдыралга боттандырар талазы-биле боттарының күштерин мөөңнээри болур дээрзин республиканың ажылчыннары, колхозчулары, интеллигенциязы болгаш бүгү ажылчы чоннары ханызы-биле медереп билип турарлар.

Совет Тываның коммунистери болгаш бүгү ажылчы чоннары СЭКП Төп Комитединиң, ооң Политбюрозунуң иштики болгаш даштыкы политиказын, эш Л. И. Брежневтиң практиктиг ажыл-чорудулгазын чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнүп, бүрүнү-биле деткип турарын бо бедик индирден медеглээрин меңээ чөпшээреп көрүңер. Бистиң чуртувустуң улам ыңайгы чечектелиишкини, ооң бүгү делегейге алдар-хүндүзү хамыктың мурнунда совет кижи бүрүзүнүң кызымаккай күш-ажылындан, коммунистиг тургузуушкуннуң программазын боттандырарынга ооң тура-соруундан болгаш ажыл-чорудулгазындан хамааржыр дээрзин олар эки билирлер.

СЭКП Төп Комитединиң партияга, совет улуска Кыйгырыын, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның 1974 чылдың улус ажыл-агый планын хуусаа бетинде күүседир дээш үлетпүр, тудуг, транспорт ажылдакчыларының болгаш 1974 чылда чер болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир дээш көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында доктаалдарын республиканың коммунистери болгаш бүгү ажылчы чоннары изиг чүүлдүгзүнүүшкүн болгаш улуг сорук кириишкин-биле хүлээп алганнар. Ол документилер партияның XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырар, беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир, экономиканы улам бурунгаар хөгжүдер болгаш ажылдың шынар талазы-биле көргүзүглерин боттуу-биле экижидер дээш демиселге күш-ажылчы салыышкынын көвүдедиринче бүгү совет кижилерни кыйгырып турар.

Республиканың улус ажыл-агый ажылдакчыларының чоокта чаа болуп эрткен хуралы беш чылдың дөрткү чылында бедиткен социалистиг хүлээлгени хүлээп алган. Ам сорулга болза, ажылчы чоннарның инициативазын бүгү талалыг деткиири болгаш хөгжүдери, оларның күжениишкиннерин эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир, бүгү-ле бар курлавырларны долу

(Уланчызы 3-кү арында).

Байырлыг хурал үезинде.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

ТЫВА АССР-ГЕ УЛУСТАРНЫҢ НАЙЫРАЛЫ ОРДЕННИ ТЫВЫСКАНЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-2-ги арыннарда).

ажыглаар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээш, чиг-этти болгаш материалдарны камналгалыг чарыгдаар дээш демиселче угландырып турган, 1974 чылда болгаш беш чылда күрүне планнарын база алган хүлээлгелерин күүседиринге чаа-чаа эки түңнелдерни чедип алыры болур. Оларны ажыл-ишчи болгаш бедик харысалгалыг чорукка кижизидипкешаан, бистиң бүгү кадрларывыстың, партия-совет болгаш ажыл-агый органнарының, профэвилел, комсомол организацияларының бүгү органнизакчы болгаш политиктиг ажылын олче угландырып турар бис.

Эштер! Республикага Улустарның найыралы орденни тывысырынга тураскааткан бистиң байырлалывыска крайкүүскомунуң даргазының оралакчызы эш Михаил Иванович Жарков баштаан Красноярск крайның, СЭКП Хакас обкомунуң секретары эш Константин Николаевич Худяков баштаан Хакас автономнуг областың ажылчы чоннарының, эш Григорий Иванович Демидков баштаан Сибирьниң шериг округунуң, эш Алексей Федорович Онищенко баштаан Забайкальениң кызыгаар округунуң төлээлекчилери келген. Мында олуржуп турар эштерге, а ол ыныкаш бистиң байырлалывыска боттарының делегацияларын чоруткан Красноярск крайның, Хакас автономнуг областың, Сибирьниң шериг болгаш Забайкальениң кызыгаар шерииниң округтарының партия болгаш советтер органнарынга, округтарның командылал черлеринге, бүгү ажылчы чоннарынга болгаш шериглеринге чүректиң ханызындан байыр чедирип, өөрүп четтиришкинивисти илергейлеп турар бис. Бистиң ажылчы чоннарывыстың болгаш шериглеривистиң аразында найырал, экономиктиг болгаш культурлуг харылзаалар чыл келген тудум хөгжүп, быжыгып турар. Хакасия биле Тываның аразында чаңчыл болган социалистиг чарыш ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын чедиишкинниг боттандырарынга идиг берип турар.

Бедик шаңналга харыы кылдыр партияның XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин, бүгү беш чылдың болгаш тодарадыкчы 1974 чылдың планнарын база онаалдаларын чедиишкинниг боттандырарынга боттарывыстың бүгү күштеривисти, мергежиливисти болгаш дуржулгавысты бээр бис дээрзин СЭКП обкомунуң кежигүннериниң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарының, профэвилел болгаш комсомол органнарының өмүнээзинден, ийи ордениг Совет Тываның ажылчыннарының, колхозчуларының, интеллигенциязының болгаш бүгү ажылчы чонунуң өмүнээзинден СЭКП ТК-га, ооң Политбюрозунга, Совет чазакка болгаш эш Л. И. Брежневтиң бодунга бүзүредирин чөпшээреп көрүңер.

Тываның партия организациязы, ажылчын ангызы, колхозчу тараачыннары болгаш күш-ажылчы интеллигенциязы бистиң интернационалчы акы-дуңмалышкы чоруувусту, улустарның улуг ленинчи найыралын улам быжыглаар дээш, бүгү чүүлдерни кылыр, Ленинниң партиязының тиилелгелиг тугунда бижээн эчис сорулгаларны чедип алыр дээш, ынак Төрээн чуртувустуң экономиктиг база камгалал күчүзүн моон соңгаар-даа бүгү күштер-биле быжыглаар дээрзин байырлалдыы-биле бадыткап тур бис.

СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының улуг чаалап алыышкыны — ССРЭ-ниң улустарының интернационалчы чаңгыс эви болгаш акы-дуңма найыралы делгерезин!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга болгаш ооң ленинчи Төп Комитединге алдар!

Дараазында «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Д-Н. Ч. Ооржак** сөс алган.

* * *

— Бистиң республикага бедик шаңналды тывысканы-биле чергелештир партияның Төп Комитединге, ооң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневке болгаш Совет чазакка республиканың малчыннарының болгаш Чөөн-Хемчик районнуң бүгү ажыл-ишчилериниң мурнундан өөрүп четтиргенивисти илередирин чөпшээреп көрүңер.

Хөй националдыг Совет күрүнениң составынга Тываның киргенинден бээр чаа-ла үжен чыл чедип турар. Совет улустуң найыралдыг өг-бүлезинде биче буурай улустарның экономика, культура тургузуушкунунуң хөгжүлдезин бистиң «Алдан-Маадыр» совхозтуң амыдыралындан база көрүп болур. Совхозтуң төвү тыва улустуң төөгүзүнде хосталга дээш демисежип чораан Алдан-Маадырларның чурттап турган черинде тургустунган. Ында хөй-хөй чуртталга бажыңнары, 320 олуттуг ийи каъттыг школа, уруглар ясли-сады, садыг, автоматтыг телефон станциязы, хөй машина кирер гараж чүгле бо сөөлгү үш чылдарның иштинде тутунган.

Совхозтуң ажылчыннарының ажыл төлевири улгадып, оларның амыдырал-культуразы таныттынмас кылдыр өскерилген. Бо бүгү чаартылгаларны улуг башкы Ленинниң өөредииниң, Октябрь революциязының болгаш партияның ленинчи национал политиказының ачызында, улуг орус улустуң акы-дуңма деткимчези-биле чедип алган бис.

Шиитпирлиг үшкү чылда бистиң совхозтуң хойжуларындан социалистиг чарыштың тиилекчилери Ооржак Доржу—140, Сарыглар Эртине—120, Сарыглар Чимит-оол—110, Ондар Доржу—106 хураганнарны камгалап ап, чазактың орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаткан. Мен 1973 чылда 134 хураганны камгалап алдым. Беш чылдың сөөлгү үш чылдарының дургузунда 327 хураганны, 706 кг дүктү Төрээн чуртумга пландан ажыр берген мен. Мээң чедип алган күш-ажылымны бедии-биле үнелеп, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры деп бедик атты тывысып, Ленин ордени-биле 2 удаа шаңнааны база тайбың камгалакчыларының Москвага Бүгү-делегей конгрезинге Тываның мурнундан төлээ болуп киржир аас-кежиктиг болганым партия болгаш Совет чазактың күш-ажылчы кижи дээш ада-сагыш салыышкынының тодаргай херечизи болуп турар.

Партияның XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, Төп Комитеттиң Кыйгырыын ёзугаар Төрээн чуртка эки шынарлыг, эвээш чарыгдалдыг, хөй продукцияны бээр дээш, көдээ ажыл-агый ажылдакчылары бүгү күжүн салып, тоску беш чылдың тодарадыкчы чылының планныг онаалдаларын күүседир дээрзин Тываның малчыннарының болгаш Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-ишчилериниң өмүнээзинден СЭКП Төп Комитединге, Совет чазакка ол бүзүреткен.

«Тывакобальт» комбинатта бүдүрүлге-техниктиг килдистиң начальниги, техниктиг эртемнерниң кандидады Д. Б. Бузур-оол индирге үнүп келгеш:

— Ийи дакпыр ордениг Тываның интеллигенциязының өмүнээзинден Төрээн чурттуң бедик шаңналы дээш СЭКП ТК-га, Совет чазакка ханызы-биле өөрүп четтиргенивисти илергейлеп тур бис — деп, ол чугаалааш, учамчылаан. — Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказын амыдыралга боттандырып турарының, акы-дуңма улустарның, хамыктың мурнунда орус ажылчын ангының ак сеткилдиг дузаламчызының ачызында Совет Тыва социал, экономика болгаш культура хөгжүлдезинге улуг чедиишкиннерни чедип алган.

Оон ыңай оратор бистиң республиканың аныяк үлетпүрүнүң хөгжүлдезинге доктаап, мурнунда хожудангай ажыл-агыйлыг чораан тыва улус үлетпүрнү хөгжүдер талазы-биле бодунуң чогаадыкчы арга-шинээн илередип турар апарганын чижектер-биле бадыткаан. Совет эрге-чагырганың чылдарында республиканың ажылчын ангызы коммунистиг тургузуушкунга кол күш болу бергенин, Тываның улус ажыл-агыйында 14 муң хире дээди болгаш ортумак тускай эртемниг специалистер, ооң иштинде дөрт муң хире тыва кижилер ажылдап турарын чугаалаан.

Үлетпүрде болгаш көдээ ажыл-агыйда бөгүнгү чедиишкиннер бистиң улуг Төрээн чуртувуста бүгү акы-дуңма улустарының дузаламчызының ачызында чедип алдынган дээрзиниң тодаргай чижээ кылдыр, чүгле «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бирги ээлчээн тударынга 40, а «Тыва кобальтының» тударынга—32 националдарның төлээлекчилери киришкенин эш Бузур-оол демдеглээн. ССРЭ-ниң составынга Тываның бактаап киргениниң соонда кыска үениң дургузунда геологтар минерал чиг-эттиң байлак курлавырларын ажыдып, Төрээн чуртка бараалгаткан. Бистиң республикада сорттуг даг-дүгүнүң шинчилеп тыпкан болгаш перспективтиг курлавыры Совет Эвилелинде эң улуг дээн Уралда Баженовтуң ындыг тывыштыг черинге чүгле четпес. Тывада кокстуг хөмүрдаш 10 миллиард тонна ажып, кызыл-дус— ийи чүс миллион тонна ажып турар болгаш өске-даа ховар байлактарның барын эртемден чугаалаан. Тываның чогаадыкчы интеллигенциязы бедик шаңналга харыы кылдыр үлетпүрнү тургузарынга, көдээ ажыл-агыйның индустриалдыг баазаже шилчидеринге социалистиг культураны бүгү талалыг хөгжүдеринге болгаш ооң-биле кады чаа кижини кижизидеринге идепкейлиг киржип Коммунистиг партияга болгаш Совет чазакка илергейлеп турар дээрзин айыткан.

— Кайгамчык болуушкун— бистиң республикага Улустарның найыралы орденни тывысканы кымның-даа сеткил-сагыжын хайныктырып келирдир. Тываның студентилери, бистер, анаа өөрүп чоргаарланмышаан, бедик харысалганы хүлээп көрүп тур бис— деп, Кызылда күрүнениң башкы институдунуң филология факультединиң дөрткү курузунуң студентизи **Б. К. Ойдуп-оол** бодунуң чугаазын эгелээн. — Комсомолчу бедик сорук бисти чаа ажыл-херектерже кыйгырып турар. Кайгамчык ажыл-херектерниң бүдүрүкчүлери — ада-өгбелеривистиң, улуг акы-угбаларывыстың чаагай ижин дөзеп салгаарывысты даңгыраглап тур бис.

Кызылдың башкы институдунда болгаш ортумак өөредилге черлеринде ангы-ангы националдарның оолдар, кыстары өөренип турар. Бедик мергежилдиг специалистер болуру—бистиң эчис сорулгавыс. «Өөренир, өөренир база катап өөренир» деп улуг Ленин биске чагаан. Салдынган сорулгаларны чедип алыры, шинчилеттинмээн чаа оруктарны ажыдары бисте онаажып турар.

«Ие көрбээниниң кызы көөр, ада көрбээниниң оглу көөр» деп тыва үлегер чугаа кончуг-ла шын сөглээн. Бүгү совет оолдар, кыстар дег, тыва улустуң төлдери, бистер, ёзулуг аас-кежиин көрүп, магалыг үеде өөренип, чурттап чор бис. Өөрениири, мергежил билип алыры, ол ёзугаар ажылдаары —бистиң эге оруувус. Амгы үеде бистиң республикада 166 школада үш муң ажыг башкылар ажылдап турар. Оон аңгыда беш ортумак тускай өөредилге чери, беш профтехучилище республикада бар. 1945 чылда биске каш-ла школа, аңаа дөрт чүс хире башкылар ажылдап турганын деңней бодап көрүңер даан.

Тыва улустуң культура амыдыралында чедип алдынган улуг чедиишкиннерни ол сан-түңнер херечилээр-дир. 1973 чылда студентилерниң, сургуулдарның стипендиязын улгаттырган, амыдырал байдалын улам экижиткен. Аныяк салгал, оларның келир үези дээш партияның болгаш чазактың ада сагыш салыышкынының херечизи ол болурдур.

Кижи төрелгетениниң келир үези коммунизмни тургузуп турар үеде чурттап, өөренир болганывыс бистиң аас-кежиивис-тир. Кончуг эки өөредилге, быжыг сагылга-чурум бо бүгүге бистиң төлептиг үлүүвүс ол болур ужурлуг. Төрээн чурттуң бедик шаңналы дээш улам эки өөренип, билиглерни кызымаккай шиңгээдип алыр бис—деп, ол түңнелинде чугаалаан.

— Бо бедик шаңнал бистиң кижи бүрүдезин улам чүткүлдүг ажылдаарынче кыйгырып турар—деп, № 1 АТБ-ниң чолаачызы, РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутады **В. Н. Мякишев** хуралга бодунуң чугаазын эгелээш, оон ыңай ол СЭКП ТК-ның декабрь (1973 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги сессиязының шиитпирлери бүгү совет улустуң политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн хайныктырганын, бодунуң он чыл удуртуп турары бригаданың чолаачылары эрткен шиитпирлиг чылды шалыпчы доосканын дыңнаткай. Бүдүн чыл дургузунда бригада чүък сөөртүлгезиниң планын 128,8 хуу, а тонна-километр талазы-биле — 119,1 хуу күүсеткенин, 8109 литр бензинни камнап алганын ол демдеглээн. Бригаданың кежигүннери эрткен чылдың планныг онаалдазын ноябрь 1-де доозар бедиткен социалистиг хүлээлгени боттарынга алгаш, ону алдарлыы-биле күүсеткен.

Үлетпүр, тудуг болгаш транспорт ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалынга, партияга, совет улуска СЭКП ТК-ның Кыйгырыынга сорук кирген ол чолаачылар бо тодарадыкчы чылда боттарынга база-ла бедиткен хүлээлгелерни алган. Бригада чыл планын 1974 чылдың декабрь 15-те бүрүн доозар, 1975 чылдың январь бирге чедир пландан ажыр 360 тонна чүъкту сөөртүр, 150 муң тонна-километрни ажылдап кылыр. Камнап алган бензин-биле Кызыл—Абакан аразынга баар-кээр бир-бир рейстерни кылыр. Бригада бо чылын № 3 АТБ-де В. А. Жбановка удурткан чолаачылар бригадазын социалистиг чарышка кыйгырган.

— Бо чыл бистерге, чолаачыларга, белен эвес чыл болур деп санап турар бис. Ынчалза-даа бригаданың кежигүннери боттарының алган социалистиг хүлээлгезин күүседип шыдаар. Тыва АССР-ниң алдарлыг чолаачызы Н. М. Безотечество, М. Ф. Демин, Бортников алышкылар ышкаш дуржулгалыг шалыпчылар бисте бар. Беш чылды дөрт чылда доозар деп аазаан сөзүвүстү ээлээр дээш, бистиң улустарывыстың ленинчи ындыктыг найыралын улам ыңай быжыглаар дээш ажылдаарывысты бистиң партияның Төп Комитединге, Совет чазакка бүзүредип тур бис— деп, Мякишев түңнеп чугаалаан.

* * *

Байырлыг хуралга Красноярск крайның төлээлериниң удуртукчузу, Красноярск крайкүүскомунуң даргазының оралакчызы **М. И. Жарков**, Хакас автономнуг областың төлээлериниң удуртукчузу, СЭКП Хакас обкомунуң секретары **К. Н. Худяков**, Забайкальениң кызыгаар округундан төлээ **А. Ф. Онищенко**, Сибирь шериг округундан төлээ **Г. И. Демидков** олар сөс ап, чүве чугаалааш, республикага Улустарның найыралы орденни тывысканы-биле холбаштыр чүректиң ханызындан байырны чедирбишаан, Тываның бүгү ажылчы чоннарынга тодарадыкчы чылда ажыл-агыйның бүгү-ле адырларынга чаа-чаа күш-ажылчы, чогаадыкчы чедиишкиннерни күзээннер.

Байырлыг хуралды Б. Ш. Долчанмаа хаап тура, бистиң республиканың ажылчы чоннарынга чаагай күзээшкиннерни чедиргени дээш, СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң, Министрлер Чөвүлелиниң өмүнээзинден, Тываның бүгү ажылчы чоннарының мурнундан чүве чугаалаан төлээлерге өөрүп четтиргенин илереткен.

Байырлыг хуралдың киржикчилери СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге байырлыг чагааны улуг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган.

Байырлыг хурал хаалынарга, чыылганнар туруп келгеш, партийжи гимн «Интернационалды» ырлашкан.

* * *

Байырлыг хуралдың соонда республикага Улустарның найыралы орденни тывысканынга тураскааткан улуг концерт болган.

Масса-политиктиг ажыл

ДЭЭШТИИ, АЖЫКТЫЫ ДЭЭШ

Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозта ажыл-агыйның кол болгаш орулгалыг адыры — мал ажылы. Бисте шээр малдың 5 бригадалары, бода малдың 2 фермалары бар болгаш оларда ниитизи-биле 244 кижи, ооң иштинде 42 коммунистер ажылдап турар.

Малчыннарның кызымак күш-ажылының ачызында совхоз тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылында мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедип, күрүнеге эът садарының планын 103,6, суттуун —112,3, дүктүүн —91,8 хуу күүсеткен. Хойжуларның болгаш саанчыларның аразында күш-ажылга эрес-шудургузун көргүзүп турар Х. Адыг-оол, Х. Очур, Х. Дүпчүүр-оол, Х. Сүге-Маадыр, С. Сандуу, А. Бады-Назын ышкаш мурнакчыларның саны өскен.

1973 чылда мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир дээш социалистиг чарышка тиилекчи болуп, бистиң совхоз Россия Федерациязының Совхозтар министерствозунуң база көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилелиниң Төп Комитединиң шилчиир Кызыл тугун болгаш акша шаңналын чедип алган. Эрткен чылын бисте сес малчыннар орденнер болгаш медальдар-биле, а 14 кижи «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан.

Совхозтуң чедиишкиннери партия организацияларының, бүгү коммунистерниң малчыннар ортузунга хүн бүрү чорудуп келген масса-политиктиг, идей-кижизидилгелиг ажылының түңнели болган.

Салбырларда партия организациялары чон ортузунга лекция пропагандазын калбартып турарындан аңгыда, 116 агитаторларны, 40 политинформаторларны тус-тус бригадаларда болгаш малчыннарда быжыглаан. Олар партияның болгаш чазактың чугула доктаалдарын, бистиң чурттуң, бүгү чоннуң мурнунда салдынган улуг сорулгаларны улуска таныштырып, тайылбырлаар дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Чижээ, хой ажылын сайзырадыр дугайында СЭКП Тыва обкомунуң X пленумунуң доктаалын малчын бүрүзүнге чедир таныштыргаш, ооң соонда коммунистерниң нийти хуралынга чугаалажып, хой бажын өстүрериниң база продукциязын көвүдедириниң тодаргай сан-чурагайларын бадылаан.

Амгы өөредилге чылында малчыннар, саанчылар ортузунда экономиктиг билиглерниң үндезиннерин өөренир сес бөлгүмде, коммунистиг күш-ажылдың бир школазында 140 ажыг кижи хаара туттунган. Оларда эртип турар кичээлдер эртемниң чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы пропагандалаарынга, өөредилгени амыдырал-биле, кижилерниң боттарының ажыл-херээниң чижектери-биле холбаарынга көскү ужур-дузалыг боор турар.

Чоннуң культурлуг негелдезин хандырар талазы-биле бисте 3 библиотекалар, 3 кызыл-булуңнар доктаамал ажылдап, бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери тургустунган. Кызыл-Даг салбырының база Ээр-Хавак сүт-бараан фермазының агитация-уран чүүл бригадалары бедик утказыг, солун концерттерни чонга бараалгадып турар.

Совхозта партия болгаш профэвилел организациялары фермаларның, бригадаларның база тус-тус малчыннарның аразынга социалистиг чарышты элээн чедимчелиг организастаан. Чарыштың түңнелдерин 10 хонукта, айда азы кварталда үндүрүп, тиилекчилерге материалдыг болгаш моральдыг деткимчени көргүзүп турар. Ол сорулга-биле тускай акша шаңналдарын, шилчиир тукчугаштарны тургусган бис.

Ынчалзажок малчыннар ортузунда масса-политиктиг ажылдың деңнели ам-даа куду. Совхозта 51 малчын чаш хураганнар болгаш анайларны камгалап алыр, а 60 малчын дүк кыргыыр талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин күүсетпээн чорук ол дугайын тодаргай херечилеп турар. Кижизидилге ажылының кошкак тургустунганындан малчыннар аразында сагылга-чурум үрээр, ниитиниң өнчүзүн чидирер, самчыгдаар чорук ам-даа бар. Совхозта партия болгаш хөй-нийти организациялары малчыннарның хууда харысалгазын көдүрер, оларның ортузунга политмассалыг ажыл чорударынга тускай эртемниглерни кииириштирер, экономиктиг база зоовет-өөредилгени организастаар талазы-биле ам-даа четпес ажылдап турар бис.

Амгы үеде бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның Кыйгырыын таныжып, беш чылдың дөрткү чылында социалистиг хүлээлгелерни ап турар. Оларны амыдыралга боттандырар дээш, чон ортузунга политкижизидилгелиг ажылдың дээштиин улам күштелдирери совхозта партия, профэвилел, комсомол организацияларындан, бүгү коммунистерден негеттинип турар.

Х. БИЧЕ-ООЛ,
совхозта партком секретары.

АКЫ-ДУҢМА КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

Чээрби беш чыл мурнунда, 1949 чылдың январь 25-те, социалистиг чурттарның Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелин (ЭДЧ-ни) тургусканының дугайында дыңнадыгны парлаан. ЭДЧ болза ында бактаап кирип турар бүгү чурттарның бүрүн деңнел эргелииниң болгаш бот-бодунга дузалажырының үндезининге тургустунган, шуут чаа хевирниң делегей организациязы болур. Амгы үеде ЭДЧ-ниң кежигүнү болуп турар чурттар болза Болгария, Венгрия, ГДР, Моол, Польша, Румыния, Совет Эвилели, Чехословакия болгаш Куба. Кады ажылдажылга дугайында дугуржулга ёзугаар ЭДЧ-ниң ажылынга Югославия база киржип турар.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кол сорулгалары чүл дээрге, ол организацияның кежигүннери чурттарның күжениишкиннерин каттыштырып тургаш, оларның улус ажыл-агыйының планныг хөгжүлдезинге, эртем-техниктиг депшилгени дүргедединге, индустриализацияның деңнелин бедидеринге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүреринге база улустарның материалдыг болгаш культурлуг чаагай чоруун улам экижидеринге идиг бээри болур.

Чөвүлелдиң дээди органы сессия болур, ол ЭДЧ кежигүннери чурттарның найысылалдарынга ээлчештир чыл бүрүде чыглыр. Сессияларның ажылынга кежигүн чурттарның чазактарының баштыңнарынга удурткан бүрүн эргелиг төлээлер киржип турар. Сессия Чөвүлелдиң ажыл-чорудулгазынга хамаарышкан бүгү-ле чугула айтырыгларны чугаалажып көөр база ажылдың моон соңгаар кол-кол угланыышкыннарын тодаргайлаар эрге-хүлээлгелиг.

ЭДЧ-ниң чугула органы болза ооң Күүсекчи комитеди. Күүском — чазактар баштыңнарының оралакчыларындан тургустунган, бедик алдарлыг орган. Ол ЭДЧ-ниң секретариадының база экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың тус-тус адырлар аайы-биле доктаамал комиссияларының ажылын удуртуп, хүлээп алдынган шиитпирлерниң күүселдезин хынап турар.

Эрткен 25 чылдарның дургузунда Чөвүлел улуг үре-түңнелдиг ажылды чорудуп келген. Чурттарның улус ажыл-агый планнарын дүүштүрер талазы-биле ажылдарның ачызында одалга-энергетика баазазын хөгжүдери болгаш быжыглаары, металлургияны чиг-эт болгаш оттулар чүүл-биле хандырары, машина тудуушкун адырларын калбартыры, көдээ ажыл-агыйны көдүрери, продукция солчуруунуң хемчээлин улгаттырары дээн ышкаш чугула айтырыгларны чедиишкинниг шиитпирлээр аргалар бар апарган.

Делегейниң социалистиг системазының хөгжүлдезиниң амгы үе-чадада онзагай чүүлү болза социалистиг интеграцияның калбарып хаңылааны болур. Бо талазы-биле 1971 чылда ЭДЧ-ниң XXV сессиязының хүлээп алган Комплекстиг программазы ук чурттарның экономиктиг хөгжүлдезиниң бүгү талаларын хаара тудуп, бүдүрүлгени специализастаарын болгаш кооперастаарын, эртем-техниктиг шинчилелдерни демниг чорударын калбаа-биле көрүп турар.

Социалистиг чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының удуртукчуларының эрткен чайын Крымга болган ужуражыышкынынга экономиктиг интеграцияның Комплекстиг программазы канчаар боттанып турарын база Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң ажыл-чорудулгазын улам ыңай болбаазырангайжыдарының айтырыгларын чугаалажып көрген.

Социалистиг күрүнелерниң бүдүрүкчү күштери доктаамал шапкын хөгжүп турарын 1973 чылдың түңнелдери база катаң бадыткаан. Эрткен чылын үлетпүр бүдүрүлгезиниң немей өзүлдези ССРЭ-ге 7,3 хуу болган, а 1972 чылда—6,5 хуу турган, ГДР-ге — 6,3 хуу орнунга 7,5 хуу, Польшага—10,8 орнунга 11 хуу, Венгрияга—5,6 орнунга барык-ла 7 хуу, Румынияга—11,7 орнунга барык 15 хуу болган. ЭДЧ кежигүннери өске-даа чурттарда үлетпүр бүдүрүлгезиниң дыка улуг өзүлдези чедип алдынган.

Экономиктиг хөгжүлдениң темпилериниң талазы-биле социалистиг чурттар капиталистиг күрүнелерни дыка мурнап турар. Сөөлгү үш чыл иштинде ЭДЧ кежигүннери чурттарда үлетпүр бүдүрүлгези, чижеглеп алырга, 24 хуу улгаткан, ынчаарга сайзырангай капиталистиг чурттарга, ооң иштинде «Ниити рынок» чурттарынга, 15—16 хуу улгаткан-дыр.

Акы-дуңма социалистиг чурттар бо 1974 чылда экономиканың улам ыңай күчүлүг өзүлдезин база-ла бүзүрелдиг планнап турар. Чижээ, үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээлин бо чылын ССРЭ-ге 6,8 хуу, ГДР-ге—6,1, Польшага — 11, Моолга—9,2, Чехословакияга—5,8, Венгрияга—5,5—6 хуу көвүдедири көрдүнген. Болгарияның, Кубаның, Румынияның ажылчы чоннары база улуг сорулгаларны салып турар.

Социалистиг чурттарда көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң программалары чайгылыш чокка боттанып турар. Совет Эвилели 1973 чылда тарааның болгаш хөвеңниң бистиң чуртувустуң төөгүзүнде эң бедик дүжүдүн алган. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези эрткен чылын Польшага 5 хуу хире, Венгрияга 5—6 хуу, Чехословакияга 4,2 хуу өскен.

Ниитилел бүдүрүлгезиниң үре-түңнелдиин бедидери, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедири — социалистиг чурттарның амгы үеде экономиктиг политиказының кол угланыышкыны. Сөөлгү чылдарда национал орулганың болгаш үлетпүр продукциязының немей өзүлдези колдуунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң күсели-биле чедип алдынып турар.

Ынчалза-даа мында херектиң байдалы социалистиг экономиканың болдунар аргаларынга болгаш херегделдеринге ам-даа дүүшпейн турар-дыр. СЭКП ТК-ның декабрь (1973 чыл) Пленумунга эш Л. И. Брежневтиң чугаазында, өске социалистиг чурттарның удуртукчуларының Чаа чыл мурнуу чарыында чугаалаарында ажыл-агыйны организастап чорударын ам-даа экижидериниң, 1974 чылда бүдүрүлгениң үре-түңнелдиин бедидеринге бүгү-ле бар курлавырларны долу ажыглаарының чугула оруктары тодараттынган.

Бо чылдың улус ажыл-агый планнарында чаа техниканы болгаш технологияны нептередир, бүдүрүлге чарыгдалдарын эвээжедир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле бедиткен онаалдалар көрдүнген. Чаа объектилерни ажыглалга кииреринин дүргедедир, оларның күчүлерин бүрүн шиңгээдип алыр, капитал салыышкыннарының ажыктыын бедидер дээш, тыңгыы хемчеглерни ап турар.

Социалистиг чурттар чоннуң амыдыралын улам экижидер талазы-биле база-ла улуг базымнарны кылгылаан. Эрткен 1973 чылда ажылчы чоннарның боттуг орулгалары, чурттакчы чоннуң кижи санынга онаалтыр алырга, ССРЭ-ге 4,5 хуу, ВУР-га 4,4 хуу көвүдээн. ПУР-га ажылчыннарның болгаш албанхаакчыларның боттуг ажыл төлевири сөөлгү үш чыл бүрүзүнде ортумаа-биле 7,5 хуу өзүп келген.

Тоску беш чылдың баштайгы үш чылдарының дургузунда ССРЭ-ге 323 миллион дөрбелчин метр чуртталга шөлүн, ЧССР-ге ол-ла үе иштинде 344 муң квартиралыг чаа чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирген. ПУР-га 614 муң квартираларны ажылчы чон алган.

ЭДЧ кежигүннери чурттар бо чылын чоннуң чаагай чоруунуң деңнелин ам-даа бедидерин планнап турар. Совет Эвилелинге болгаш Чехословакияга боттуг орулгалар чурттакчы чоннуң кижи бүрүзүнге онаалтыр 5 хуу, Венгрияга 5,5, Болгарияга 4,5 хуу көвүдээр. Моолга ажылчы чоннарның боттуг орулгаларын 6,2 хуу бедидер деп планнаан. Эки шынарлыг аъш-чем болгаш үлетпүр барааннарынга чоннуң хереглелдерин долу хандырар база амыдырал хандырылга бүдүрүлгелерин хөгжүдер талазы-биле хемчеглер ажылдап кылдынган. Чуртталга тудуунга, өөредилге болгаш культура албан черлерин, эмнелгелерни, санаторийлерни хөгжүдүп калбартырынга хөй акшаландырыышкынны салыр.

Социалистиг чурттарның чедиишкиннери экономиктиг интеграцияның күштелиишкини-биле тудуш харылзаалыг. Ол чурттарның кады ажылдажылгазы социализмни болгаш коммунизмни чедиишкинниг тургузарынга, чоннуң амыдыралының материалдыг база культурлуг деңнелин доктаамал бедидеринге тергиин ужур-дузалыг.

Бо беш чылда ЭДЧ кежигүннери чурттарның даштыкы садыг саарылгазының хемчээли мурнундагы беш чылдан ийи акта көвүдээр. Ооң улгадыр темпилери национал орулганың болгаш үлетпүр продукциязының өзүлдезиниңден дүрген болур.

Одаар чүүл болгаш чиг-эт курлавырларын кады болбаазырадып ажыглаары калбарып турар. Совет Эвилелинде Усть-Илимск хоорайда улуг целлюлоза заводун кады тудар дугайында дугуржулгага немештир, Киембаевке даг-дүгү комбинадын демниг күжениишкиннер-биле тудар дугайында ЭДЧ чурттарының аразынга 1973 чылда база дугуржулга чардынган. Чехословакия, ГДР болгаш Польша чес база күгүр бүдүрүлгезин калбартыр дугайында дугуржулгалыг, Польша, ССРЭ болгаш Венгрия венгр бокситтерни дем-биле болбаазырадыр дугайында дугуржулга чарганнар.

Машина тудуушкунунуң чугула адырларында бүдүрүлгени специализастаарын болгаш кооперастаарын хандырып турар 16 янзы-бүрү дугуржулгаларны бо чурттар боттарының аразында чарган. Каш-ла чыл иштинде амгы үениң электроннуг саналга машиналарының чаңгыс аай системазы чогааттынып кылдынган. Ол машиналарны кылырынга акы-дуңма чурттарның 70 ажыг заводтары, муң-муң ажылчыннары, инженерлери болгаш техниктери киржип турар.

Эртем-техниканың чугула айтырыгларын шиитпирлээринге социалистиг чурттарның дем каттыштырылгазы улам хөгжээн. Амгы үеде бо чурттарның аразында 40 ажыг эртем-координация төптери, эртемденнерниң каттышкан коллективтери ажылдап турар.

Социалистиг күрүнелер аразында экономиктиг интеграцияның хөгжүлдезинге кады планнаашкын ажылы эң чугула рольду боор турар. Дараазында беш чылдың улус ажыл-агый планнарын дүүштүрери-биле чергелештир, 1990 чылга чедир үр үениң планнарын дүүштүрүп-таарыштырар ийик, ажылды ЭДЧ-ниң чогуур органнары чорудуп эгелээн. ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының 1974 чылда хөгжүлдезиниң Күрүне планында ЭДЧ чурттары-биле экономиктиг интеграцияны калбартырын көрген тускай бөлүктү планнаашкынның практиказында бир-ле дугаарында киирген. Өске социалистиг күрүнелер база-ла ынчаар шиитпирлээн.

Социалистиг дем каттыштырылгазының күрүнелериниң аразында ёзулуг акы-дуңмалышкы болгаш найыралчы харылзааларның хей-аът киирикчи күжү—ол чурттарның марксисчи-ленинчи партиялары, оларның политиктиг кады ажылдажылгазы боор турар. Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның күжениишкиннериниң ачызында делегей байдалы сөөлгү үеде тайбыңга болгаш социализмге ажыктыг кылдыр өскерилгениң айтыры база чугула.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның бүгү талалыг кады ажылдажылгазының амыдыралчы, ажыктыг чоруун эрткен чээрби беш чылдар дургузунда оларның чедиишкиннери бүзүрелдиг бадыткап турар-дыр.

В. КОПЕЕЛ.
экономика эртемнериниң кандидады.

ЧУРУКТА: Москвада ЭДЧ-ниң бажыңы.
В. ЕГОРОВ биле А. СТУЖИННИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Эвилелдешкен РЕСПУБЛИКАЛАРДА

РСФСР: «Балтика» — тергиин эки рудовоз

«Балтика» хевирниң рудовозунга күрүнениң шынар демдээн тывыскан. Ындыг рудовозтарның узуну 200 метр, дооразы 28 метр, олар Балтий заводунуң делегей рыногунче үнген эң баштайгы суднолары болган.

Шынар демдээн тывыскан мурнунда улуг белеткел ажылын чоруткан, аңаа чүгле ленинградчылар эвес, харын оон-даа өске бүдүрүлгелерниң коллективтери киришкен. Корабль тудугжулары чүгле корпузунуң быжыын, навигация системаларының ынаныштыының, чурттаар черлерниң таарымчалыының дугайында эвес, харын судновуң даштыкы хевириниң дугайында база сагыш салганнар. Суднону синтетиктиг будуктар-биле будаап, ындыг будуктар анаа будуктарга бодаарга, металлды ийи катап узун хуусаада даларбас кылдыр камгалаар.

ТАДЖИКИСТАН: эртем хүннери

Таджикистанның ажылчыннарының, тудугжуларының, чер ажылдыгларының аалчылары эртемденнер: ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының 250 чыл оюнга тураскааткан эртем хүннери республикада эгелээн. Эртемденнерге ол ужуражышкыннар эртем-шинчилел ажылдарының дугайында, эртемнерниң национал академиязының чедиишкиннериниң дугайында, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының, орус эртемденнерниң Таджикистанга эртемниң сайзыраарынга ролюнуң дугайында тускай хевирниң отчёду бооп турар.

Эртем хүннери республиканың бүгү хоорайларынга болгаш районнарынга эртер. Эртемденнер зона бүрүзүнге таарыштыр тускай тематиканы ажылдап кылган. Чижээ, Курган-Тюбеге эртемденнер черни улам ыңай шиңгээдип алырының айтырыы-биле чер ажылдыгларын таныштырар.

УКРАИНА: «Центролиттиң» күчүзү улгаткан

Шой эзилдирер чаа цехтиң конвейеринден 10-дан 15 тонна чедир деңзилиг шойну дүжүрүп ап турар, ол болза Одессаның «Центролит» заводунда баштайгы ээлчегниң ажыглалга киргени-дир. Ында формаларны белеткээри, металлды эзилдирери болгаш кудары, белен кылыгларны дажыглаары комплекстиг кылдыр механизастаттынган болгаш автоматчыттынган.

Бүдүрүлге чери күчүзүн амдаа улгаттырбышаан. Бүгү эвилелдиң социалистиг чарыжының дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалынга харыы кылдыр заводтуң коллективи улуг эвес шой эзилдирер цехтиң күчүзүн дүрген шиңгээдип алырын хүлээнген. Аңаа Одессаның эртем-шинчилел институду-биле чогаадыкчы дем каттыштырылгазының дугайында чарган керээ дузалаар. Ол коллективтер 1974 чылга кады уткуштур план хүлээп алган.

АРМЕНИЯ: «Дириг сугнуң» чаа сорту

Кавказтың минералдыг сугларынга база бир эм суг немешкен. Геологтар ону Арменияда Кироваканның чанындан тыпкан. «Лори» деп адаан ол эм суг бодунуң шынарының талазы-биле сураглыг «джермукка» дөмейлежир. Специалистерниң бодап турары-биле алырга, ону улуг-хырын, шөйүндүлер болгаш чүрек, дамырлар аарыгларын, подаграны эмнээринге ажыглап болур.

Кироваканның эзиртпес суксуннар кылыр заводу минералдыг «лори» сугну саваларга кудуп эгелээн.

КИРГИЗИЯ: Дагга дыштанылга

Киргизияның найысылалындан 50 километр черде чурумалдыг Ала-Арчин кашпалын боду бүткен парк кылдыр чарлаан. Маңаа дыштаныр келгеннерни Тянь-Шаньның шивилериниң ногаан баштары-биле даг хеминиң ак-көк өңү, ыт-кадының шыргай сыптары биле харлыг тайганың бедик сүүрлери хандыкшыда бээр. Маңаа элик, хүлбүстерге, диңнерге, фазаннарга бо-ла тазаржып болур, оларга дериш белеткээн «арга иштиниң столоваялары» база бар.

Кыргыс Ала-Тоонуң эдээнде ол чаа дыштанылга чери чээрби муң гектар девискээрде чанты берген. Ыңаар хоорайдан автобустар чоруп турар.

(СЭТА-ның корр.).

Конкурстуг экзаменнер мурнунда

Дээди өөредилге черлеринге, техникумнарга хүлээп алырының чурумунда чаа чүүлдер

ССРЭ-ниң Дээди болгаш ортумак тускай өөредилге министерствозу 1974 чылда дээди өөредилге черлеринге болгаш техникумнарга хүлээп алырының чурумун бадылаан. СЭТА-ның корреспондентизиниң дилээниң ёзугаар **ССРЭ-ниң дээди болгаш ортумак тускай өөредилге министри В. П. Елютин мынчаар тайылбырлаан:**

— Ам чурттуң 833 дээди өөредилге черинде 4,7 миллион кижи өөренип турар. Эртемниң болгаш техниканың шапкын хөгжүлдези тускай эртемниглерниң белеткээриниң шынарын доктаамал бедидерин негеп турар. «Чуртта дээди өөредилгени улам ыңай сайзырангайжыдар талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы чогум-на ол сорулгаже дээди школаның ажылдакчыларының кичээнгейин угландырган. Совет дээди өөредилге чери студентини шилип алган мергежилинге эртемниң болгаш практиканың ханы билиглери-биле чепсеглээр, ол билиглерин келир үеде кылыр ажылынга билдилиг ажыглап билир кылдыр өөредир ужурлуг деп ол доктаалда онзалап айыткан.

Бо чылын хүлээп алырының чурумунуң кол-кол чүүлдери мурнуку хевээр арткан. Сөөлгү чаа кирилделер — эртемнерни мергежил аайы-биле кол болгаш кол эвес деп хуваарындан ойталааны, ортумак эртемниң дугайында документиде салган демдектерин конкурстуг шилилге үезинде барымдаалап көөрү элээн шыырак белеткелдиг аныяктарны хүлээп алырынга дузалаар дээрзин дуржулга көргүзүп турар.

Хүлээп алырының чурумунда чаа өскерилгелер техникумнарның болгаш ортумак профессионал-техниктиг училищелерниң доозукчуларынга хамааржыр. Олар ам боттарының тускай эртемниң аайы-биле дээди өөредилге черлериниң кежээки азы бот-өөредилгелиг салбырынга дораан кирип ап болурлар. Моон мурнунда ынаар кирерде практиктиг ажылдың стажы херек бооп турганы билдингир болгай. Ындыг абитуриентилер ам бирги ээлчегде кирериниң эргезин алган дээрзин чугаалаар херек.

Школаны алдын азы мөңгүн медальдыг дооскан кижилер база ол ышкаш техникумнарның болгаш ортумак профессионал-техниктиг училищелерниң шылгарангай дипломнуг азы аттестаттыг доозукчулары кирериниң чүгле чаңгыс: бижимел ийикпе, азы аас-биле экзаменин дужаар. Ону дээди өөредилге чери боду тодарадыр. Ол экзаменни «кончуг эки» кылдыр дужааган абитуриентини институтка хүлээп алыр. Бир эвес демдээ оон куду болур болза, ол абитуриент өске арткан экзаменнерни база дужаар ужурлуг.

Хүлээп алырының чурумунда ортумак школаларның кирериниң экзаменнерин дужаап тургаш, дээди өөредилге черлеринче кирип шыдавайн барган доозукчуларынга хамаарыштыр немелде бар. Ындыг оолдар болгаш уруглар дараазында чылдарда дээди өөредилге черлеринче кирерде, школа дооскан сөөлүнде эрткен чыл бүрүзүнге онааштыр алды айдан эвээш эвес ажыл стажтыг болур ужурлуг.

Кирериниң экзаменнериниң программалары бадылаттынган. Оларда улуг өскерилгелер чок. ССРЭ төөгүзүнүң программазы элээн улгаткан. Сөөлгү чылдарның ниитилел-политиктиг тематиказының талазы-биле абитуриентилерниң билиинче онза кичээнгей салып турар.

Техникумнарга болгаш училищелерге хүлээп алырының чурумнары бадылаттынган. Олар барык-ла өскерилбээн. Ортумак профессионал-техниктиг училищелерниң шылгарангай диплом алган доозукчуларынга чамдык немелделер хамааржыр, олар ам ортумак школаларның медалистери ышкаш, техникумнарның дооскан ортумак эртемниг кижилер өөренир салбырынга конкурстуг экзаменнер чокка кирер эргелиг.

Р. АХМЕТОВ.

Политиктиг чырыдылышкын Бажыңының делгем залының сценазында көжегелер хөлбеш кылдыр ажыттына берди. Тываның күрүне филармониязының аныяк ыраажылары үнүп келирге, зал долдур олурупкан көрүкчүлерниң адыш часкаашкыннары динмиттелип үндү. Үш оол хөгжүмнүң аянныг үннериниң аайы-биле оожум ырлап эгеледилер.

Оларның үнү бедик, чавыс дээш үш аңгы кылдыр дыңналып, кижиниң сагыш-сеткилин кыйгырып, хөлзедип турганзыг болду. Олар кым мурнаарыл дээн ышкаш, хөлүн эрттир алгырышпайн-даа, өй-тавында чараш кылдыр аян туттулар. Ырлаарынга салымныг-биле дөмей-ле-дирлер. Аныяк талантылыгларга адыш часкаашкыннары база катап шаңнал болду.

Бо чурукта (солагай таладан) күрүне филармониязының артистери Александр Ондар, Алексей Хайдып, Монгуш Чечек-оол «Орукта» деп ырны күүседип тур.

О. ОХЕМЧИКТИН фотозу.

«КЫШКЫ ОГОРОДТАРДА»

МОЛДАВ ССР. «Молдав кат-чимис, ногаа үлетпүр» эгелелиниң хоорайлар чоогунда ажыл-агыйларының чылыткылыг черлеринде чаа дүжүттүң кидин түлүк ажаап ап турар.

Чижээлээрге, «Тепличный» деп совхоз хүнүң-не садыг организацияларынче болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң бүдүрүлгелеринче алды чартык тонна чедир ногааларны чүдүрүп чорудуп турар.

Беш чылдың дөрткү чылында ол ажыл-агыйның коллективи бедик хүлээлгени алган: кышкы болгаш часкы үеде бир муң бир чүс тонна чаа ажаап алдынган ногааларны сайгарып, садар ужурлуг.

Амгы үеде совхозтуң «шил адаанда огородтарының» ниити хемчээли сес муң дөрбелчин метр ажып турар болгаш келир чылын оон-даа делгем болуп—ийи катап улгадыр.

ЧУРУКТА: звено удуртукчузу Клавдия Бивол огурецтерниң чаа дүжүдүн ажаап ап тур.

Е. ДРАЙШНЕРНИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

СПОРТ

АМ-ДАА ОРАЙ ЭВЕС

(Хаак спортунга хамаарыштыр)

Хаак чарыжынга болуп эрткен баштайгы маргылдааларның түңнелин ап көөрге, бистиң хаакчыларывыс бо кышты бодамчалыг уткаан деп чугаалап болур. Ооң чамдык барымдааларын көрээл. Эрткен чылдың ноябрь 25-те Бай-Хаакка болган республика масштабтыг маргылдаага 15 километрни хаак оруу берге-даа турган болза, Владимир Ковалев бирги разрядтың нормазының шагындан ыракта дүрген маңнаан, а Михаил биле Николай Григорьевтер, Николай Санников олар ол нормага чоок үени көргүскен. Ол дээрге хар чаа-ла чагган, кыш эгелеп турда болган маргылдаа-дыр, ынчалза-даа бо көргүзүглер эки болган.

Ооң соонда бир ай эрткенде, декабрь 22—23 хүннеринде «Саян кыжы» деп чаңчыл болган Тайга станциязынга эрткен хаак маргылдаазынга хаакчылар тергиин эки түңнелдерни көргүскен. Чижек кылдыр 15 километрге болган чарыштың техниктиг түңнелдерин айтып болур. Бай-Хаакта уругларның спорт школазының тренери Михаил Григорьев 15 километрни 54.04 минутада эрткен, Ховуаксының хаакчызы Владимир Ковалев оон чүгле 16 секундада озалдап келген, а Кызылдың төлээлекчизи Николай Григорьев 54.58 минутада маңнаан. Бо дистанцияга бирги разрядтың шагы 56.20 минута болгай. Бистиң хаакчыларывыс багай эвес белеткелдиг дээрзин оларның көргүзүглери херечилеп турар.

Эр хаакчыларның белеткели эки-даа болза, херээженнерниң белеткели ол деңнелге четпейн турар. «Саян кыжы» маргылдаага киришкеннерден бирги черни ээлээн Кызылдың төлээлекчизи Эльвира Крыцина 8 километр дистанцияны чүгле үшкү разрядтың нормазы-биле эрткен, а өске херээжен хаакчылар оон куду көргүзүглүг болган. Ол дээрге бистиң херээжен хаакчыларывыстың белеткелиниң кошкаан көргүзүп турар. Ооң чылдагааны — оларның доктаамал белеткел чогу, хаакка маңнаарының техниказын сайзырадып, хууда мергежилин бедитпейн турары-дыр. Херээжен хаакчыларның куду көргүзүүн (эр улустуң база) бедик мергежилдиг тренерлер чогу-биле тайылбырлап, бүгү четпестерни ынаар чууй каар бодалды шын эвес деп бодаар мен.

Кыш кидин-түлүк, соок чымчак, хаактаарынга таарымчалыг турда, чогумчалыг байдалды эрттирип болбас дээрзи билдингир болгай. Ынчангаш республиканың хаак федерациязы моон чогуур түңнелдерни дарый кылыры чугула.

Кызылдың хөй-хөй школаларында, уругларның спорт школазында аныяк хаакчылар чок эвес, ынчаарга оларның аразынга чүге үргүлчү маргылдаалар организаставайн турарыл, аңаа оларның киришпейн турарының чылдагааны чүдел, салымныг хаакчыларны чүге илеретпейн турарыл? Ооң чылдагааны — школаларда күш-культура башкылары хаак спортунче кичээнгей салбайн, чүгле кичээл эрттирери-биле кызыгаарлаттынып турарында-дыр.

Ресспорткомитет эки шынарлыг хаак дериглери-биле дешшип орар хаакчыларны хандырбайн, ону каш чыл бурунгаар эки көргүзүглүг болуп турган хоочун хаакчыларга берип келген. А аныяк хаакчыларның маңнаар техниказын бедидеринге эки шынарлыг хаак болгаш өске-даа дериглер чугула негеттинип турар.

Бир эвес бистиң хаакчыларывыстың мергежилин чогуур негелдеге чедир бедидер дизе, бир чугула чүүл — хаакчыларның чаа-чаа коллективтерин тургузары болур. Ынчалза-даа бо талазы-биле ажыл чоруттунмайн турар. «Саян кыжы» маргылдаага киришкеннерниң аразында чаа хаакчылар шоолуг көзүлбээн. Оон туржук, чамдык Н. Григорьев, В. Чуруто, Э. Крыцина ышкаш хаакчылар башкы училищезиниң командазының составынга киргеннер, а херек кырында олар ында шагда-ла өөренмейн, ажылдавайн турарлар.

Командалар аразынга маргылдаалар чоруткаш, оларның составын хынавайн, аңаа өске кижилер киириштирип турары четпес. Ындыг таварылгаларда, ёзулуг спортчу маргылдаа кажан-даа болбас.

Ам болур республика спартакиадазы хаакчыларга улуг шылгалда болгай. Аңаа чедир үе бар. Кол-ла чүве белеткелди чөп организастаары болур. Ол талазы-биле республиканың хаак федерациязы боттуг хемчеглерни алыр ужурлуг.

В. ПИНИГИН,
Бай-Хаакта УСШ-ниң директору.

Мергелдейге чагаа

«СООГУН-СООГУН...»

Чайын кончуг изигде сериин бажыңче кирип көөрге, магалыг-ла. Артында тынарга хостуг. А кыштың соонда бажың ишти соок, орта кижи доңуп олурар болза, кижиге дыка таарымча чок болур болгай але, Мерген Мергенович. Туранның аалчылар бажыңы шак-ла ындыг. Келген аалчылар «соогун-соогун» дишкен, тонун уштурундан дидинмес, дүрген-не чылыг шуглакче кирерин бодаар.

«Аалчылар-даа канчаар, ийи-үш хонук доңар-ла ыйнаан» дижири чадавас. Ол-ла төп одалга системазындан чылыдып турар чуртталга бажыңнарында чурттакчыларга бергезин чүү дээр силер. Термометрниң суу 15—16 градустан кодурулбес, чамдыкта 9—10 градус болур. Ынчангаш чаш уругларны кедирип, оларны удудуп-чыттырып алыры берге.

Бо дугайын чурттакчылар чогуур черлерге чеже катап хомудал киирбээн дээр. Ынчалза-даа районнуң коммунал ажыл-агый комбинады (начальниги А. Ф. Ильин) чурттакчыларның негелдезин хандырбаан, мынчага дээр харыы-даа, одалгада экижидилге-даа чок хевээр артышаан.

Одалга системазынга чайгы үеде септелге кылбааныңдан, ооң ажылдакчыларының, одакчыларының амгы үеде сагылга-чурумунуң кошкаандан мындыг байдал тургустунган. Чамдыкта чурттакчылар боттары безин өжер четкен отту көзеп, одаар ужурга таваржып турганы чажыт эвес. Бо байдалды экижидеринге дузалаарын дилеп дивис, Мерген Мергенович.

М. КӨРГЕН-ООЛ.

БОТ-ӨӨРЕДИЛГЕ САЛБЫРЫ ЧАЛАП ТУР

Кызылдың күрүнениң башкы институдунуң бот-өөредилгелиг салбыры дараазында мергежилдерге хүлээп алышкынны чарлап тур:

1. **Математика.**
2. **Орус дыл болгаш литература.**
3. **Биология.**

Кирериниң экзаменнерин ийи удаа—1974 чылдың март 23-тен апрель 2-ге чедир база июнь 3-тен 14-ке чедир дараазында эртемнерге дужаар:

«Математика» тускай эртеминге — математика (аас, бижимел-биле), ССРЭ төөгүзү (аас-биле), даштыкы азы тыва дыл (аас-биле).

«Орус дыл болгаш литература» тускай эртеминге — орус дыл болгаш литература (аас, бижимел-биле, тыва дыл аас-биле).

«Биология» тускай эртеминге — биология (аас-биле), химия (аас-биле), физика (аас-биле), орус дыл болгаш литература (аас, бижимел-биле).

Билдиришкиннерни чарлал парлаттынган хүнден эгелеп 1974 чылдың май 30-ге чедир хүлээп алыр. Билдиришкинге дараазында документилерни кожар: ортумак эртем дугайында документ (бодун), намдары, чурттап турар черинден база эмчиниң шынзылгалары, ажылдап турар черинден характеристика, күш-ажыл дептериниң хоолгазы, 3×4 см хемчээлдиг 4 фото-чурук.

Бүгү салбырларга улус өөредилгезиниң системазында ажылдап турарларны хүлээп алыр.

Документилерни дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың № 40. Башкы институду, бот-өөредилге салбыры. Телефон—20-36.

Институттуң ректорады.

ЧАА КИНОНУ КӨРҮҢЕР!

«Маяк» радиостанцияның программазында «Кижини тывыш» деп дамчыдылга чоруп турарын билир бис. Ол дамчыдылганы Агния Львовна Барто хөй чылдарда башкарып келген. Дамчыдылганы, ылаңгыя дайынның халавындан таваржып, төрелдериндеп, чоок кижилериндеп аскап кижилер кончуг кичээнгейлиг дыңнап турарлар. Чогаалчының кайгамчык эгелээшкининиң база ону хөй-хөй ак сеткилдиг кижилер деткээниниң салдары-биле дайын чылдарында чидиришкен чүс-чүс кижилер бот-боттарын тып алыр аас-кежиктиг болган.

Агния Бартонуң бижээн сценарийинге М. Горький аттыг киностудияның режиссёру Михаил Богин «Кижи дилеп чор мен» деп кинону тургускан.

...Аныяк башкы угбазын дилеп тыпчырын радио дамчыштыр чарлаар. Дайын мурнунда угбашкылар Ленинградка чурттап турганнар. Кудумчузунуң ады «О» деп үжүктеп эгелээн, бажыңындан ырак эвесте чунар-бажың, магазин бар. Мыя бо фактыларны ажыглап тургаш башкының угбазын тып аары берге. Ынчалза-даа совет кижилерниң бедик мөзү-шынары—ак сеткилдии, кижи бүрүзүнүң өске кижээ дуза чедириксээри маңаа долу илереэр. Башкыга ленинградчы кырган эмчи, хоорайның аныяк архитекторлары, чунар-бажың ажылдакчызы Тимофеич болгаш өске-даа кижилер деңнеп четпес өөрүшкүнү шаңнап, читкен угбазын тыварынга дузалаан.

Кинодан чүгле чаңгыс төөгүнү киирдивис. Кинода оон-даа хөй парын таварылгалар бар. Кол рольдарны билдингир киноактёрлар Олег Жаков, Римма Мануковская, Алла Мещерекова олар ойнап турар.

«Кижи дилеп чор мен» деп чаа кинону көргеш кижилерниң ак сеткилдиг чоруунга бүзүрелиндер улам быжыгар.

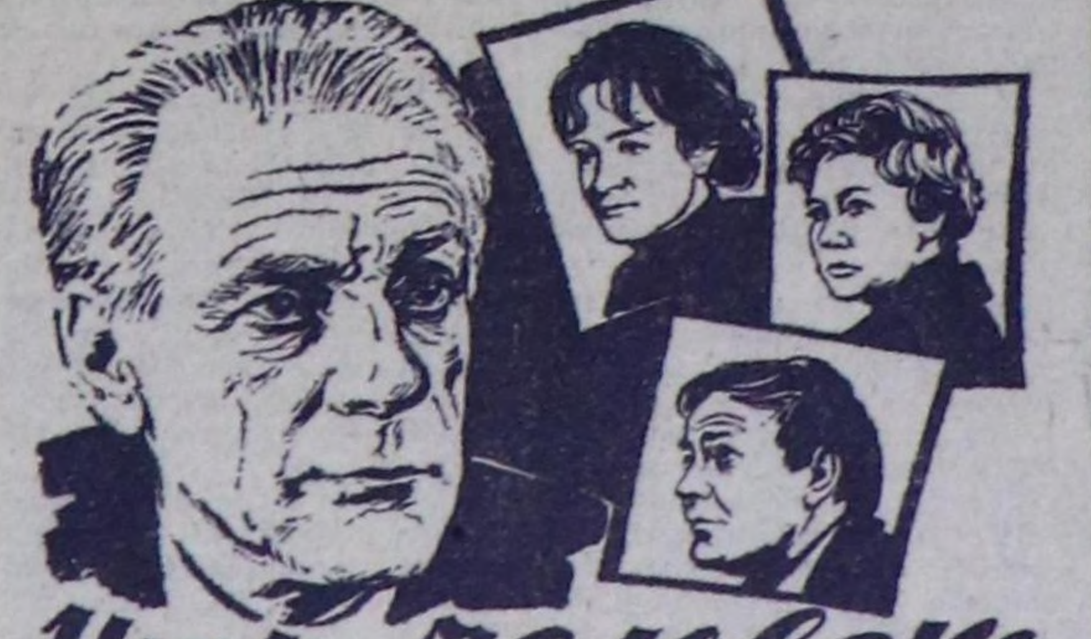

«ШЫННЫҢ» МАТЕРИАЛДАРЫНЫҢ ИЗИ-БИЛЕ

Хемчеглерни хүлээткен

Январь 4-те үнген № 3 солунга «Чөп ажыглаар» деп эгелиг Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунда машина-техника эдилелиниң багайын шүгүмчүлээн чагаа парлаттынган.

Колхоз баштаар чериниң даргазы С. Х. Адыр-оолдуң редакцияга харылааны болза:

Авторнуң бижээн фактылары шын болуп бадыткаттынган. Машина-техникага кам чок, ону үреп, когарал чедирген буруулуг кижилерге хемчег хүлээткен. Материалда айыткан четпестерни моон соңгаар болдурбас дээш колхоз баштаар чери механизаторлар-биле ажылдың тускай графиин тургускан.

„Хоозун аазаашкыннар“

Мындыг эгелиг шүгүмчүлел эрткен чылдың декабрь 15-те үнген солунга парлаттынган. Бии-Хем районда «Өөк» совхозтуң чамдык хойжуларында кыштаглаашкынның байдалы дүвүреңниг дээрзин ында бижээн.

Совхозтуң директору В. Евсеевтиң редакцияга харыызында бижээни:

— Хойжулар Ховалыг Быштак-оол, Монгуш Шивит-оол оларның коданнарында кажааларның, бажыңнарның септелгезин кылып, чылыглаан. Кыштагларда олар чүүлдү чедирген.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ЯНВАРЬ 25-ТЕ
МОСКВАДАН

13.30—Дамчыдылгалар программазы. 13.35 — Медээлер. 13.45 — Өңнүг телекөргүзүг. Уругларга. **«Буратинонуң делгелгези».** 14.15— Өңнүг телекөргүзүг. **«Оперетта сонуургаарларга».** 14.50—15.00 — Чапсар. 15.00— **«Документалдыг экран».** Дамчыдылганы шүлүкчү Р. Рождественский чорудар. 16.35—Өңнүг телекөргүзүг. **«Үгекте орт», «Кым-даа көрбээн, кым-даа дыңнаваан чүве-дир»** деп Б. Драгунскийниң рассказтарынга кыска телефильмнерниң баштайгы көргүзүү. 17.20—Өңнүг телекөргүзүг. Хоккейге ССРЭ-ниң чемпионады. **«Крылья Советов»—ЦСКА.** 3-кү оюн.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга. Ю. Елисеев — **«Хоралыг витамин».** Аныяк көрүкчүлер театрының шиизи. 18.40 — Телемедээлер. 18.50— **«Хамааты камгалалының билиглерин — кижи бүрүзүнге».** Дамчыдылга. 19.10—Телемедээлер. 19.25—Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

19.30— Өңнүг телекөргүзүг. **«Эш бригада».** Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 20.35—Документалдыг фильм. 21.05—Концерт. 21.20—21.30—Чапсар. 21.30 — **«Бөгүнгү эртем».** ЭДЧ-ниң тургустунганындан бээр 25 чыл оюнга. 22.00 — Өңнүг телекөргүзүг. Даштыкы эстрада артистериниң концерти. 23.00—23.30 — **«Үе».** Информастыг программа.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ЯНВАРЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Кижи дилеп чор мен»** 9.30, 11.25, 13.30, 15.15, 17.10, 19.05, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыынды 9.20, **«Бешки улдуң»** 11.00, 14.20, 17.40, **«Хөглүг тоогу»** 12.50, 16.10, 19.10, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Бо Васька, кымга херегил бо?»** 15.00, **«Т. П. Шаповалов мен мен»** 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Чиполлино»** 15.00, **«Төлевир чок 10 хонук шолээ»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК»: КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: **«Хоозун хомудалдар»** 18.00, **«Фламинго, чараш куш»** 20.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 11-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Пар. ама 2. Тираж 15.953 ЧАГЫГ № 60.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00241